

2922

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Շ Ա Ր « Բ Ո Ւ Ժ Ա Ն Ք »

ՏՕՔԹ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԹԵ ԻՆՉ ՊԱՏՄԵՑ ԹՐԷԲՈՆԵՄԸ

Կ Ա Մ

ԻՆՉ Է ՍԻՖԻԼԻՍԸ

ԻՆՉՊԷՍ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԻԻԼ — ԻՆՉՊԷՍ ԳԱՐՄԱՆՈՒԻԻԼ

Յառաջարան

ՏՕՔԹ. Վ. Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆԷ

61A
9-

Փ Ա Ր Ի Զ
1 9 2 7

13

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Շ Ա Ր « Բ Ո Ւ Ժ Ա Ն Ք »

616.9
9-89

ՏՕԲԹ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԹԵ ԻՆՉ ՊԱՏՄԵՑ ԹՐԷԲՈՆԵՄԸ

Կ Ա Մ

ԻՆՉ Է ՍԻՖԻԼԻՍԸ

ԻՆՉՊԷՍ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԻԼ — ԻՆՉՊԷՍ ԳԱՐՄԱՆՈՒԻԼ

Յառաջարկ

ՏՕԲԹ. Վ. Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆԷ

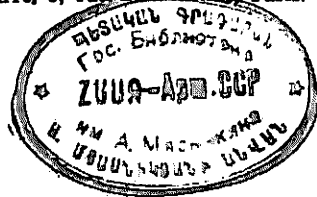
12002

2010

Փ Ա Ր Ի Ձ
1 9 2 7

Մտքի և գաղափարի եղբորս՝
ՏՕԳԹ. ԵՐՈՒԱՆԴ ԽԱԹԱՆԱՍԵԱՆԻՆ

Imprimerie de Navarre, 5, rue de Sabot, Paris.

18906-Յ

ՓՈՒՍԱՆ ՅԱՌԱԶԱԲԱՆԻ

Ամէն անգամ որ Հայ բժշկական հրատարակութիւն մը տեսնալու ըլլամ, հրնուելով կը հրնուիմ ու գոհ սրտով կ'ըսեմ, թէ ահա՛, հայ բժշկական դասին մէջ վառ ու վառվառն է՝ մեր հին և հնագոյն բժիշկներու այն մեծ եռանդը, որով անոնք իրենց ամբողջ կենսակրթութիւնն իրենց Հայ ժողովուրդին առողջութեանը համար օգտակար հատարներ պատրաստելու:

Հին ատեններու մէջ, գրիչ շարժող կամ գրելու կարող հայ բժիշկներու թիւը շատ քիչ էր արդարև, բայց անոնց սկսած գործը այն աստիճան լաւ ու հաստատ էր, որ անոր սերմը հետզհետէ ուռնանալով փոխանցուեցաւ յաջորդ սերունդներու, և այսօր՝ կրնանք հպարտութեամբ յայտարարել, թէ՛ գրող, և ժողովուրդին առողջապահութեանը համար շարունակաբար մտածող ու արտադրող հայ բժիշկներու թիւը մեծապէս բազմացած է: Անոնց երկար ցանկը անկարելի է ինձ ներկայացնել այս անձուկ էջերուն մէջ, և բաւ թա՛ղ ըլլայ ըսել, թէ հայ մտաւորականութեան ներկայ գարգուն վիճակին մէջ, ազգային գրականութեան ու հայ մամուլին արդի արդիւնաւոր ընթացքին մէջ՝ Հայ բժիշկներու ալ բաժինը անուրանալի է:

* * * * *

Հիմակուայ Հայ Բժշկականութեան նկատելի դէմքերէն է երիտասարդ արուեստակից բարեկամս Տօթթ. Լ. Գրիգորեան, անխոնջ աշխատող մը. ուսումնասէր բժիշկ, բնականօրէն գրիչ, իր «Բուժանոց» թերթովը ժողովուրդին առողջութեանը համար միշտ տխուր, որ նոր ու խիստ կարևոր երկասիրութեամբ մը ահա հրա-

պարակ կուգայ Առողջապահութեան գերընտիր դասեր բաշխելու, սիֆիլիսի մասին խօսելու, այդ տեսակը հիւանդութեան, որ ամբողջ Եւրոպայի և Ամերիկայի գիտունները տակաւին գրադեցնելով կը գրադեցնէ ամէն օր, անդադրում:

«Թէ ի՞նչ պատմեց թրէբոնէժը» անունին տակ, Տօֆթ. Լ. Գրիգորեան կը ներկայացնէ սիֆիլիսը ամէն աստիճաններուն մէջ, և մեկին ու դիւրիմաց բացատրութիւններով կը ցուցադրէ՝ անոր առթած վատ բարդութիւնները, մարդկային սեռը դառնապէս ապականոց չարազէտ հետեւանքները, միանգամայն մատնանշելով *փըր-կութեան ճանապարհը*, այն ազդու միջոցները, ազդեցիկ դարմանները, որոնք՝ շնորհիւ գիտութեան յառաջադիմութեանը, բարեբախտաբար կրնան նկուն ընել այժմ, աշխարհի չափ հին եղող սոյն հիւանդութիւնը:

Տօֆթ. Գրիգորեան՝ ցոյց կուտայ նաև՝ թէ *թրէբոնէժը*, սիֆիլիսին միֆրոպը եղող այդ գչիրածև բշուաական աննշարիկը, ո՞ր աստիճանի ծածուկ ու անսպասելի կերպով մուտ կը գործէ մարմնի մէջ և իբր ի՞ժ սողոսկելով կերթայ արիւնը թունաւորել, և ի՞նչպէս՝ մեծ աւերներու, կործանարար ախտերու բոյներ կը յօրինէ:

Բոլորովին նոր ոճով մ'է սակայն, որ Տօֆթ. Գրիգորեան շարադրած է իր այս դասագիրքը. ախտաբանութեան դասական եղանակովը շինուած սովորական նկարագրութիւն մը չէ՝ որ կընէ. այլ գրուցատրութեան մը գեղեցիկ ձևով *թրէբոնէժը* կը խօսեցնէ, անոր պատմել կուտայ իր սեռը, տեսակը, ծնունդը և այլն, և ի՞նչ գոռոզ ու ամբարտաւանութեամբ մ'է որ այդ միֆրոպը իր ինֆնութիւնը կը յայտնէ, փառագործութիւնները կը թուէ ու իր ախտարծած շահատակութիւնները կը շարէ իրարու ետև, բայց կըսէ նաև թէ ի՞նչ սոսկալի կերպով անկում կը կրէ ու կը մահանայ՝ երբ *սնդիկը*, *արսընիքը*, *պիզմութիւնը* և նման պատրաստութիւնները իրեն հալածական ըլլալով, կուգան խեղդել գիմֆը օրօրոցին մէջ...

Համոյալի գրուած մ'է ամբողջը, կարծե՛ք վէպ մը հետաքրքրական, արժանի ընթերցման:

Մեր երիտասարդներու ձեռքը միշտ գտնուելու է այս գիրքը, որ գիրք մը ըլլալէ աւելի դասագիրք մ'է, մտերիմ խորհրդատու,

լու խրատատու. մեր երիտասարդները ուշի ուշով կարգալու են գայն, գիտնալու համար, թէ փաղցր կարծուած շրթնահամբոյր մը երբեմն ի՞նչ ազէտաւոր հիւանդութեան մը տուիչ, պարգևիչ կըլլայ, թէ հեշտաբոյր համարուած մարմին մը ո՞րչափ հարուստ մթերք մ'է երբեմն սիֆիլիսապիւս թոյնի:

Սիֆիլիսի վրայ գրուած գիրքեր ունեցած ենք արդէն, բայց անոնց ո՛չ մէկը Տօֆթ. Գրիգորեանի այս հրատարակածին պէս ամփոփ, և ամբողջական է. գիտական լուրջ երկասիրութիւն մ'է այս, պատիւ Հայ Բժշկական գրականութեան, որուն համար իմ անկեղծ շնորհաւորութիւններս կուղղեմ աշխատասէր հեղինակին:

Տօֆթ. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Փարիզ

ՈՎ ԵՄ, ՈՒՐԿԷ ԿՈՒԳԱՄ, ՈՒՐ Կ'ԵՐԹԱՄ

Նախ ինքզինքս ներկայացնեմ :

Սիֆիլիսի միջբրոպն եմ : Անունս՝ Թրէբոնէմ : Այսպէս մկրտած են զիս գիտուն կոչուած մարդիկ, կարծեմ այն պատճառով որ մարմինս կը նմանի բարակ թելի մը, համաչափ և գեղեցիկ, որ ինք եր վրայ ոլորուած է : Ծարժումներս ալեձև են, արագ և կանոնաւոր : Խցանի մը կամ գչիլի մը (պուրկու) երևոյթը ունիմ, որ շարունակ յառաջ կը մղուի, կարծես բանի մը մէջ մտնել ուզէր : Որևէ արգելք չի կրնար կանգնեցնել օձապտոյտ և նենգամիտ յառաջխաղացումս :

Եստ փոքր եմ . հազիւ 12-15 միկրոն երկայնութիւն ունիմ (1 միկրոն=1 մեղրի մէկ միլիոներորդ մասը) : Ոչ ոտք ունիմ և ոչ գլուխ : Մարմնիս երկու ծայրերը կը վերջանան երկար, ոլորուն և շատ բարակ թելով մը (պատ . 1)* : Կը սարսափիմ օդէն և լոյսէն : Կը սփրեմ գիշերը և մութ անկիւնները :

Մարդիկ երկար ատեն փնտոեցին զիս . միշտ աննշմար անցայ : Օրին մէկը, 1905-ին էր, մանրէաբան կոչուած երկու գիտուններ, Շառլտին և Հօֆման, զիս նշմարեցին իրենց սատանայական ակնոցներով : Թէև գիտուն ըսուած արարածները գիւրաւ չեն յուզուիր, սակայն այս երկուքին ուրախութիւնը չափ ու սահման չունէր : Մէկ գիշերուան մէջ ամբողջ աշխարհին տեղեկացուցին իրենց եզակի գիւտը : Տեսնելու էր թէ գիտունները ինչպէս իրար անցան ու սկսան զիս հալածել ապօրինակ ակնոցներով զորս մանրադիտակ կ'անուանեն : Չանազան գոյներով ներկեցին զիս, լաւ կարենալ տեսնելու համար, արիւնախառն սնունդներ տուին անեցնելու համար ևլն . :

*) Այս գրքոյի գարդարոզ պատկերները առած ենք, հեղինակներու բարեհաճ արտօնութեամբ, հետևեալ գրքերէն . — Dr. Brocq: *Precis de Dermatologie* . . Dr. Gougerot: *Traitement de la Syphilis en Clientèle* — Dr. Queyrat: *La Syphilis*.

Կարծեցի թէ ցեղիս բնաջնջման սև ժամը հնչած է: Սակայն մխիթարուեցայ, խորհելով որ գիտունները դեռ չէին դատած ցեղս ամբողջովին և մէկ անգամէն թունաւորող և ոչնչացնող դեղ մը և հասարակ ժողովուրդի քար տգիտութիւնն ու նախապաշարումները կրնային դեռ երկար տարիներ իմ թանկագին օժանդակներս ըլլալ: Եւ իրօք, անկէ ի վեր յաջողութեամբ շարունակեցի գործունէութիւնս:

Թերևս պիտի ուզէք ծագումիս պատմութիւնը գիտնալ: Դժբախտաբար այդ կէտին լաւ ծանօթ չեմ. որովհետև ընտանեկան փաստաթուղթերս ժամանակի ընթացքին կորսուած են: Գիտունները՝ որոնք պրպտելու հիւանդութիւնը ունին, շատ մը ենթադրութիւններ ըրած են: Իբր թէ 15-րդ դարու վերջերը երևան եկած եմ Իտալիոյ մէջ, ըստ ոմանց Ֆրանսայի Կարոլոս Ը. Թագաւորին զինուորները հոն բերած են զիս, իսկ ուրիշներու համաձայն, Քրիստոփոր Քոլոմպոսի Ամերիկայէն վերադարձող զինուորներու միջոցով եկած եմ: Սակայն այդ Եւրոպայ մուտքիս թուականն է:

Իրականին մէջ, ցեղս մարդկութեան չափ հին է: Հնդկական և չինական հին մատեաններ կը նկարագրեն աւերներս (մարդկային բարբառով): Վերջերս ալ ըսին թէ երկար ատեն լամաներու (տեսակ մը այծ) հիւր եղած եմ և օր մըն ալ ձանձրացած, մարդու մարմինը բոյն ընտրած եմ:

Ինչ որ ալ ըլլայ, էականը այն է որ գոյութիւն ունիմ, արնազօրէն կ'աճիմ ու կը բազմանամ, երբ յարմար տեղ մը գտնեմ: Մարմինս երկու մասի կը բաժնուի իր երկայնքէն. իւրաքանչիւր մասը նոր թրէբոնէմ մը կը կազմէ որ իր կարգին երկուքի կը բաժնուի, ու այսպէս անվերջ: Այնպէս որ քանի մը օրուան մէջ անհամար սերունդ մը կ'ունենամ:

Այժմ պիտի հարցնէք թէ ժամանակս ի՞նչպէս կ'անցնեմ: Ճիշտն ըսելով, զբաղումներս շատ են ու բազմազան: Մէկ կողմէ կը ջանամ նկուղային աշխատանքս բնակավայրիս տեղական պայմաններուն յարմարցնել և հետևաբար դանադանութիւն դնել իմ հրաշակերտներս:

րուս մէջ (զորս մարդիկ վէրքեր, աւերներ կ'անուանեն): Միւս կողմէ ամէն առիթէ կ'օգտուիմ, գործունէութեան նոր մարդեր գտնելու և մարդկութեան վրայ տիրապետութիւնս տարածելու համար: Գիտուններու թէ գործով և թէ խօսքով խիստ հալածանքը սկսելէ և 606 կոչուած թոյնը գտնուելէն ի վեր, գործս քիչ մը դժուարացած է: Սակայն մարդ արարածը այնքան տգէտ է ու նախապաշարուած որ, դիւրաւ կ'ենթարկուի ինծի: Ատկէ դատ բազմաթիւ բարոյագէտներ թանկագին օժանդակութիւն մը կը բերեն ինծի, որովհետև զիս ցոփակեացներու համար երկնային արժանի պատիժ մը և գործունէութեանս հետևանքը՝ ամօթայի հիւանդութիւն մը նկատելով, կը պատուիրեն լուութիւն պահել իմ մասիս, չծանօթացնել զիս ժողովուրդին՝ մանաւանդ երիտասարդներուն (մանչ թէ աղջիկ), և կոյր ու խուլ ձևանալ աշխատանքիս հանդէպ, ճիշդ ջալամներու նման որոնք վտանգի պահուն, իրենց գլուխը անաղին մէջ կը կոխեն, անկէ խուսափելու յոյսով: Աւելի լաւ ինծի համար: Այդ մտայնութեան շնորհիւ է որ ինծի հպատակեցուցի ամէն դասակարգի ու տարիքի մարդիկ, այդ թէ կին, մանուկ կամ ծեր, ցոփակեաց թէ առաջինի, անմեղ թէ մեղաւոր, հարուստ կամ աղքատ: Մարդկութեան հարիւրին տասը և մեծ քաղաքներու բնակչութեան հարիւրին 20-25-ը իմ տիրապետութեանս ենթարկուած են: 1000 հոգիի վրայ 20 հոգի ուղղակի և 20 ալ անուղղակի կերպով ես կը մեռցնեմ: Միայն Ֆրանսայի մէջ տարեկան 40000 մանուկներ և նոյնքան ալ չափահասներ ինծի զոհ կ'երթան:

Եթէ թոյլ տան, շատ չանցած պիտի կրնամ տիրապետել համայն մարդկութեան. ահա թէ ուր կ'երթամ:

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՎԱՐԱԿԵՄ

Կ'ուղէ՞ք գիտնալ թէ ինչպէս կը փոխադրուիմ տեղէ տեղ: Մարդիկ են որ շատ հանգստաւէտ պայմաններու՝ մութի, ջերմութեան և սերտ շփումի մէջ գիտ իրարու կը փոխանցեն՝ դրեթէ միշտ սիրային մերձեցումի պահուն (90%), համբոյրով (անմեղ թէ մեղաւոր, սիրային թէ բարեկամական, ընտանեկան թէ կրօնական — ծխական) ինչպէս նաև դիմեցումի առթիւ (ստնտուէն փոքրիկին և փոխադարձաբար), երբեմն ալ զանազան առարկաներու միջոցով (սեղանի սպաս, ծխափող, ակոսայի վրձին, գաւաթ, ածելի, ծծօն, ասեղ, մատիտ և ամէն ինչ որ դպած է այն վէրքերուն որոնց մէջ ես ներկայ եմ), պայմանով որ ինձմով վարակուած առարկաները անմիջապէս գործածուին ուրիշի մը կողմէ, որովհետև լոյսը, արևը և օդը չեմ սիրեր և կարճ ժամանակի մէջ կը մեռնիմ:

Ուղղակի փոխանցում (մերձեցում, համբոյր և այլն) կարելի ըլլալու համար, երկու պայմաններ անհրաժեշտ են: Նախ՝ պէտք է որ վէրքեր կազմած ըլլամ այն մարմնին վրայ (մորթ, բերան և լին.) որուն մէջ կը գտնուիմ: Երկրորդ, այդ վէրքերը ուղղակի շփման մէջ պէտք է մտնեն ուրիշ մարմնի մը մէկ մասին հետ, որ փոքր բացուածք մը ունենայ ուրկէ կարողանամ ներս մտնել: Ամենաչնչին, մարդկային աչքով անտեսանելի բացուածք մը կը բաւէ: Ուրեմն պէտք չէ կարծել թէ որևէ Փրանկախտաւորի հետ, որևէ ժամանակ շփումը կը բաւէ որ ես ուրիշի մօտ փոխադրուիմ: Ապա թէ ոչ, երկար ատենէ ի վեր ամբողջ մարդու թիւնը տիրապետութեանս ենթարկած կ'ըլլայի: Պէտք է աւելցնեմ սակայն որ, շնորհիւ ժառանգակամ փոխանցման, որու մասին ուրիշ առթիւ պիտի խօսիմ, օր մը կը յուսամ հասնիլ այդ նպատակին:

Կարծեմ ամփոփ գաղափար մը ունեցաք թէ ինչ միջոցներով կը

փոխադրուիմ: Այժմ կ'ուզեմ ճամբորդութիւններէս քանի մը դրուադներ պատմել:

Կիւն մը իր երկու գաւակները սպասուհիի մը խնամքին յանձնած էր: Ժամանակէ ի վեր փոքր, չնչին վէրքեր շինած էի անոր բերնին մէջ: Յաճախ կը համբուրէր փոքրիկները և անոնց ճաշ տալու պահուն, նախապէս միւսնոյն դաշտով ինք կը ճաշակէր՝ կերակուրին տաք կամ պաղ ըլլալը հասկնալու համար: Այդ առիթէն օգտուեցայ և վարակեցի երկու փոքրիկները:

Պատիկ տղայ մը օր մը խանութ մը մտաւ սուլիչ գնելու համար: Խանութպանը՝ որու բերնին մէջ կը գտնուէի, սուլիչ մը փորձեց և տղուն տուաւ, զիս ալ միասին: Տղան սուլիչով ուրախ դուարթ տուն եկաւ, մայրը համբուրեց, սուլիչ տուաւ անոր: Երկուքին ալ մարմինը դրակեցի:

Փարիզեան մեծ խանութի մը մէջ, վաճառորդ օրիորդ մը ծրար շինած պահուն, մատը կտրեց: Իր մօտ գտնուող ընկերուհին անմիջապէս սպեղանիի կտոր մը թքոտեց և վէրքին վրայ փակցուց, զիս ալ միասին, որովհետև ինձմով վարակուած էր:

Սպասուհի մը, որ իմ հպատակս էր առանց իր գիտութեան և որու բերնին մէջ վէրքեր շինած էի, տանտիրուհիին ակոսայի վրձինը կը գործածէր իր ակոսաները մաքրելու համար: Նոյն վրձինը յետոյ տանտիրուհին կը գործածէր: Ամիս մը ետք գեղեցիկ չարկիք մը շինած էի անոր լինտերուն վրայ: Այդ «անշան» վէրքին համար բժիշկի մը դիմեց, որ յայտնեց հիւանդութեան բնոյթը: Խեղճ կինը սարսափեցաւ: Ի՞նչ պիտի ըսէր իր ամուսնին, որ շուտով ճամբորդութենէ պիտի վերադառնար: Բարեբախտաբար բժիշկը երկար պրպտումներէ ետք, իրողութիւնը երևան բերաւ և կրցաւ ահաւոր տուամի մը առջևը առնել:

1917-ին գինուոր մը կռուի ճակատէն տուն վերադարձաւ և առաջին համբոյրով զիս իր կնոջ նուէր տուաւ: Անմիջապէս կնոջ ամէն կողմը տարածուեցայ և փոքր վէրքեր շինեցի մորթին վրայ և բերնին մէջ: Կիւնը իր քանի մը ամսուան պատիկը կը դիեցնէր. գայն

ալ վարակեցի: Անկէ անցայ մեծ մօրը մօտ, որ յաճախ պզտիկին ծծօնը բերանը կը տանէր, կաթին պաղ կամ տաք ըլլալը հասկնալու համար: Վարակեցի նաև մօրաքոյրը, որ երբեմն այցելութեան կուգար և պզտիկը կը համբուրէր:

Դեռ կրնայի պատմել թէ ինչպէս քահանայ մը վարակեցի աջ-համբոյրի պահուն, նկարիչ մը՝ իր մէկ բարեկամին ծխամորճը ծխած ատեն, բժիշկի մը մատը՝ հիւանդի մը քննութեան հետևանքով, «հաճի» ըլլալու համար Երուսաղէմ գացող մը՝ «հաճի»-ի յատուկ վարակուած ասեղներով և հազարաւորներ՝ անմեղ կամ սիրային համբոյրի և մերձեցումի ատեն:

Սակայն աւելորդ է երկարել շարքը: Կը շեշտեմ թէ քիչ անգամ այս միջոցներով կը փոխանցուիմ և գրեթէ միշտ սեռային մերձեցումի ատեն կը վարակեմ:

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ԳՈՐԾԵՄ

Մարդու մարմնին մէջ մտնելէս ետք անոր վրան և ներսը բոյներ կը շինեմ — գեղեցիկ հրաշակերտներ — զորս մարդիկ ընդհանրապէս վէրք, աւեր կը կոչեն, որովհետև կ'երևի յօնք շինելու ատեն աչք կը հանեմ, այսինքն բոյներս կառուցանելու ատեն մարդկային մարմինը կ'աւերեմ, ինչ որ ճշմարտութիւն է:

Երբ մարդու մը մէջ մտնեմ, առաջին գործս կ'ըլլայ բազմանալ և սերունդիս հետ բոյն մը շինել: Այս աշխատանքը առնուազն 15 օրի կը կարօտի, միջին հաշուով 3-4 շաբաթ, հազուադէպ պարագաներու մէջ 2-3 ամիս: Այս ժամանակամիջոցէն՝ ետք մտած տեղս բոյն մը շինուած կ'ըլլայ: Մարդիկ դայն — շանֆուր — չարկեղ — կը կոչեն և այդ շրջանը՝ առաջին շրջան:

Անգամ մը որ սերունդ հասցնեմ և բոյնս շինեմ, ճագուկներս՝ որ մինչ այն բոյնին շրջակայքը՝ աւշային անօթներու*) և մօտակայ գեղձերուն մէջ կը դեզերին, շուտով արեան մէջ կ'անցնին ու իրենց երիտասարդական տարիքին յատուկ վառվռունութեամբ և հետաքրքրութեամբ կը տարածուին մարմնին ամէն կողմը: Արշաւանքներ կը կազմակերպեն և կը հետախուզեն ներքին բոլոր գործարաններու — սիրտ, լեարդ, երիկամունք, ուղեղ, ջղային դրութիւն, ոսկորներ և այլն — ամենամուրթ անկիւնները: Բոյնս շինուելէն վերջ, մօտ մէկ ու կէս ամիս տևող այս ներքին արշաւանքէն յետոյ, անոնցմէ մեծ մասը դէպի մորթը կը խուժէ և հոն ամէն մէկը զանազան ձևերով բոյներ կը շինէ: Ոչ միայն մորթին ամբողջ մակերեսը, այլ և բերնի և թափանի (յետոյք) հուղաթաղանթները (անոնց ներսը պատող

*) Մարթէմ դէպի աւշային կծիկները (պէշ) գացող երակներ որոնք ախլ — տեսակ մը անբնական արիւմ — կը պարուսակեն:

բարակ մաշկը) ծածկուած կ'ըլլան այդ գեղեցիկ բոյներով — շինութիւններով — զորս մարդիկ երկրորդական շրջանի վերքեր կը կոչեն: Այդ միջոցին արդէն լքած կ'ըլլանք սկզբնական բոյնը — շանքոք — չարկեղը — որ անհետանալու վրայ կ'ըլլայ:

Եթէ մարդիկ մեզ հանգիստ թողուն և թոյն չներարկեն, երկարատեն երկրորդական շրջանի վէրքերուն մէջ կ'ապրինք, հինը կը քակենք, նորը կը շինենք դանազան ձևերով. ամէն կողմ աւերներ կը գործենք — կ'ըսեն մարդիկ — աւերներ որոնք մակերեսային են ու շուտ կը վերանորոգուին: Վերջի վերջոյ, քանի մը ամիս կամ նոյնիսկ 1-2 տարի ետք, մեզմէ շատերը մեռած կ'ըլլան, ուրիշներ ալ յոգնած և ծերացած: Ուստի կը լքենք այդ թեթևասօլիկ ու թափառական կեանքը և կ'երթանք երկրին — մարդկային մարմնին — խորերը, հոն մնալուն բոյն մը շինելու և հանգիստ ու խաղաղ կեանք մը անցնելու համար, առանց սակայն դադարելու ներքին շինարար — կամ մարդուն համար կործանարար — գործունէութիւն մը ունենալէ:

Սակայն մարդիկ մեզ կը հալածեն, ու յաճախ ահաւոր թոյներով սարսափելի ջարդ մը կուտան մեզի, այնպէս որ մեզմէ քիչերը միայն իրենց շունչը ներքին գործարաններուն մէջ կրնան առնել: Եթէ երկար տեէ թոյներու — դեղերու — ներարկումը անոնք ալ կը մեռնին: Հակառակ պարագային, ազատուածները նոր սերունդ կ'արտադրեն: Մարդկային դեղերով թունաւորուած ծնողներէ սերած նոր թրէքոնէմները ընդհանրապէս տխեղժ ու տկար կ'ըլլան, նախկին սերունդներուն վառվռունութիւնը չեն ունենար: Որով փոխանակ հոս հոն ցրուելու, միասին կը գործեն ու երկրորդական շրջանէն 5-10, նոյնիսկ 30-40 տարի յետոյ փառաւոր յիշատակարան մը կը կանգնեն — մէկ կամ աւելի մը վէրքեր կը բանան — մորթին վրայ կամ ներքին գործարաններուն մէջ (սիրտ, ուղեղ, ջղային դրութիւն, երակներ, ոսկոր, լեարդ և այլն) որոնցմէ մարդիկ ամէնէն աւելի կը սարսափին, որովհետև անոնք մակերեսային չեն, այլ խոր հիմեր ունին, այնպէս որ անոնց գտնուած տեղը հիմնովին աւերուած կ'ըլլայ ու մարդ արարածը յաճախ անդամալոյժ կը դառնայ, կը

յիմարանայ կամ կը մեռնի: Ասոնք ալ կը կազմեն երրորդական կամ չորրորդական շրջանի վերքեր:

Այս է կեանքիս և ճարտարագիտական գործունէութեանս ընդհանուր պատկերը:

Այս ընդհանուր ակնարկէն յետոյ կ'անցնիմ յառաջ բերած վէրքերուս նկարագրութեան:

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՆ

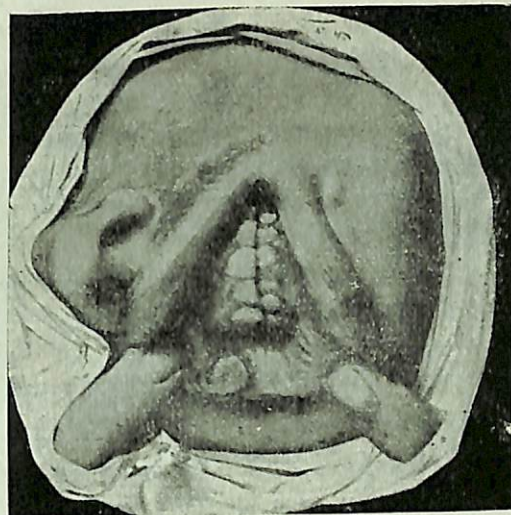
Առաջին շրջանին շինած վերջս կը կոչեն շանփոք — չարկեղ: Ան երևան կուզայ մարդու մարմնին մէջ մտնելէս առնուազն 15 օր, միջին հաշուով 3-4 շաբաթ, երբեմն ալ 2-3 ամիս յետոյ:

Չարկեղը գեղեցիկ վերջ մըն է, ընդհանրապէս կլոր կամ ձուլաձև, կարմիր-մսադոյն, ողորկ, քերծուածի մը նման: Չի թարախուտիր, այլ դեւրաւ կ'արիւնի: Ընդհանրապէս մէկ հատ կ'ըլլայ: Եթէ սեղմէք յատակը՝ կարծրութիւն մը կը զգաք, բայց ոչ միշտ. ահա թէ ինչու կարծր չարկեղ կը կոչեն: Ըսեմ նաև որ բնաւ չի ցաւիր. հետեաբար հիւանդը կարևորութիւն չի տար ու զիս դէթ ժամանակ մը հանգիստ կը թողու:

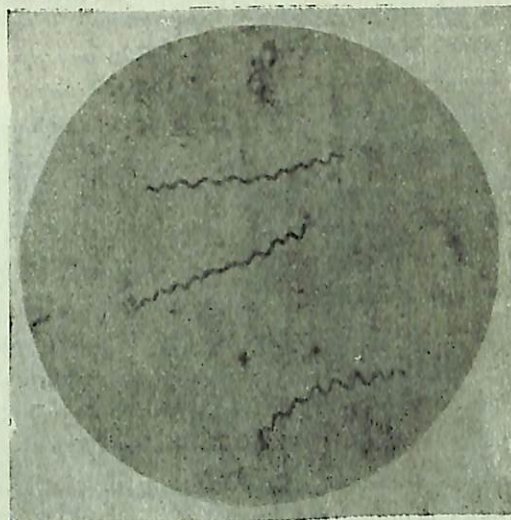
Չարկեղէն ելած արիւնը եթէ մանրադէտ կոչուած ստտանայալիան սկնոցներով դիտեն, դիւրաւ զիս կը տեսնեն, այնպէս ինչպէս նկարագրած եմ ինքզինքս պատմութեանս սկիզբը և ցոյց կուտայ լուսանկարս (պատ. 1): Չարկեղի երևումէն մինչև 12-17-րդ օրը, բժիշկները միայն այս միջոցով, այսինքն չարկեղին արիւնը քննելով, կրնան երևան հանել ներկայութիւնս: Իսկ անկէ ետք՝ երակներէն առնուած արիւնի մասնաւոր քննութեամբ ևս կրնան հաստատել գոհիս մարմնին մէջ գոյութիւնս:

Իմ շինած չարկեղին վերոյիշեալ յատկանիշերը լաւ մը ըմբռնելէ ետք, անշուշտ այլև չէք շփոթեր այն միւսին հետ զոր կակուղ չարկեղ կը կոչեն, որ միշտ սեռային յարաբերութեան արդիւնք է, և 4-5 օր վերջ երևան կուզայ, քանի մը հատ կ'ըլլայ, թարախոտ և աղտոտ է ու կը ցաւի: Երբեմն անոր մէջ ես ալ ներկայ կ'ըլլամ. երևան կուզայ գոյգ չարկեղը (chancre mixte):

Ո՞ր կը շինմ չարկեղը. մտած տեղս: Տեսէք սա պատկերները (թիւ 2 և 3). շրթունքներու վրայ շինած չարկեղս կը ներկայացնեն, հետեանք սիրային համբոյրի: Համբոյրին հանգամանքը կարևորութիւն չունի. կը բաւէ որ բերնին

Պատ. 2

Պատ. 1

մէջ կամ շրթներուն վրայ վէրք ունեցող մը, ինչ նպատակով ալ
 Ըլլայ, համբուրէ, որպէս զի համբուրուողին անցնիմ և չարկեղ
 շինեմ համբոյրին գրոշմուած տեղը, շրթներուն վրայ թէ այլուր:

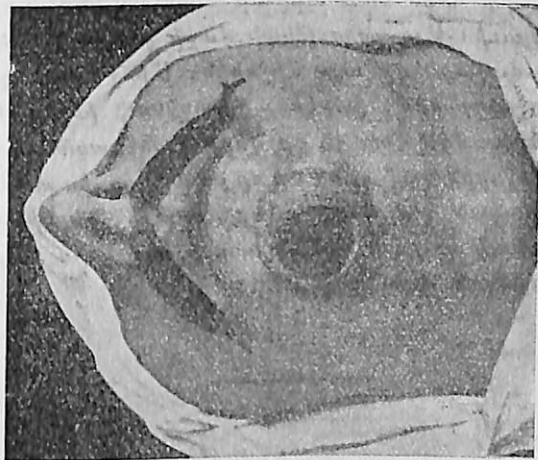
Իսկ միւս պատկերին (Թիւ 4) մէջ, դունչին վրայի գեղեցիկ
 չարկեղը, սափրիչին նուէրն է: Դէմքին վրայ իմ վէրքերս ունեցող
 հիւանդ մը ածիլելէ յետոյ, այս պարունը ածիլած և զիս անոր փո-
 խանցած է: Նախապէս ըսած եմ արդէն թէ որեւէ արդուզարդի
 առարկայ, սեղանի սպաս և այլն կրնան վարակել եթէ Փրանկալս-
 տաւորի մը վէրքերուն դպած են:

Վերոյիշեալ տեղերու չարկեղները բաղդատաբար հաղուադէս
 են, ըսել կ'ուզեմ թէ աասնէն մէկը համբոյրով կամ առարկաներով
 և ինը սեռային մերձեցումով կը վարակուին: Հետեւաբար չարկեղը,
 միշտ այնպէս ինչպէս կը տեսնէք այս պատկերներուն մէջ, ալ աւելի
 յաճախ կ'երևի սեռային գործարաններուն վրայ քան ուրիշ տեղ:

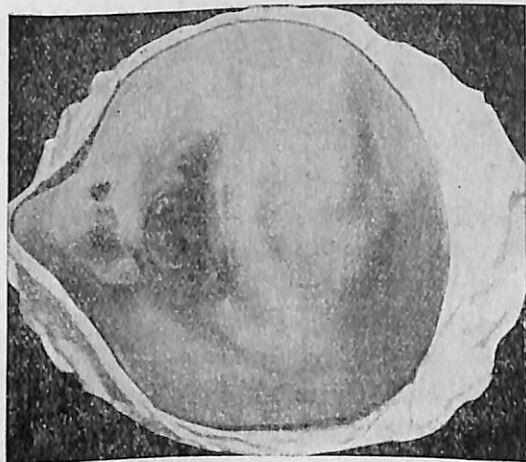
Սեռային յարաբերութենէ մը 2 - 4 շաբաթ ետք, եթէ ծննդական
 գործարաններուն վրայ վէրք մը երևի, որ չի ցաւիր, առաւել կամ
 նուազ կարծր է, չի թարախտաիր և քերծուածի մը երևոյթը ունի,
 փոքր Ըլլայ թէ մեծ, 90% հաւանականութիւն կայ որ իմ հրաշակեր-
 արս, այսինքն կարծր կամ սիֆիլիսի չարկեղ Ըլլայ:

Չարկեղի երևումէն 5-6 օր վերջ, այդ շրջանին պատկանող աւ-
 շային կծիկները (պէզ) կ'ուռին: Եթէ չարկեղը բերնին կամ շրք-
 թունքներուն վրայ է, կզակին տակի կծիկները, իսկ եթէ սեռային
 գործարաններուն վրայ կը գտնուի՝ աջ կամ ձախ աճուկին կծիկներն
 են որ կ'ուռին: Անոնք քանի մը հատ կ'ըլլան, մէկը միւսներէն
 ընդհանրապէս աւելի մեծ: Չեն ցաւիր, երբեք չեն թարախտաիր:
 Աւշային կծիկներու ուռիլը կը նշանակէ թէ աւշային անօթներէն
 անցնելով արդէն մինչև անոնց հասած եմ. հետեւաբար եթէ նոյնիսկ
 չարկեղը կտրեն և հանեն, ինչպէս յաճախ փորձուած է, ևս ճամբաս
 կը շարունակեմ և կը վարակեմ ամբողջ մարմինը:

Մտաւորապէս երբորդ շաբաթէն սկսեալ արդէն իսկ արեան
 մէջ անցած կ'ըլլամ, այսինքն երբ վարակուած անձին արիւնը քննեն,
 գիւտ մը գոր ըրաւ գերմանացի Վասերմանը, անոր մէջ իմ ներկա-

Պատ. 4

Պատ. 3

յուրթիւնս մատնող նիւթեր կը գտնեն: Այդ պարագային քննութիւնը կ'ըլլայ դրական (positif)

Այսպէս ուրեմն չարկեղի երևումէն մինչև 12-17 օր, միայն վէրքին մէջ կը գտնուիմ և միայն մանրադէտով կարելի է տեսնել դիս: Իսկ 12-17-րդ օրէն ետք արիւնի քննութիւնով ևս ներկայութիւնս կը հասկցուի: Այս քննութեան մասի յետոյ պիտի պատմեմ:

Ի՞նչ կ'ըլլայ չարկեղը այս միջոցին: Մինչ ես դէպի մարդուն ներսերը կը փոխադրուիմ, չարկեղը հետզհետէ ինքնաբերաբար կը բուժուի և իր երևումէն մօտ 45 օր վերջ կ'անհետանայ:

Ճիշդ այդ միջոցին կամ քանի մը օր առաջ, զոհիս ամբողջ արիւնը և մարմինը վարակած կ'ըլլամ և անոր մորթին, բերնին և քիչ շատ ամէն կողմը երևան կուգան այն ախտանիշերը զորս մարդիկ կ'անուանեն երկրորդական շրջանի վէրքեր:

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Չարկեղը շինելէս անմիջապէս վերջ, ամբողջ ուժս կը թափեմ զոհիս մարմնին ներսերը թափանցելու համար: Եթէ զոհս կարևորութիւն չտայ չարկեղին, չդիմէ թշնամիս՝ բժիշկին և այս վերջինը թոյններ ներարկելով արգելք չըլլայ դործունէութեանս, սերունդս միլիաոներով կը բազմանայ, և, ինչպէս ըսի, աւշային կծիկները վարակելէ՝ այսինքն մարմնին մեղի դէմ կանգնած այդ պատնէշները դրաւելէ ետք, կը թափինք արեան մէջ:

Մեծ ջանք թափելու և յոգնելու պէտք չենք ունենար: Այլևս արիւնը մեզ կը քշէ, կը տանի և անոր շնորհիւ արագօրէն կը թափանցենք մամնին ամենայետին անկիւնները: Անմիջապէս որ տեղ մը ցամաք ելլենք, մարմնի մակերեսին վրայ թէ ներքին դործարաններուն մէջ, կը սկսինք շինարարական աշխատանքի, այնպէս որ մեր զոհին տեսանելի և անտեսանելի բոլոր մասերը շուտով կը ծածկուին մեր բազմատեսակ հրաշակերտներով:

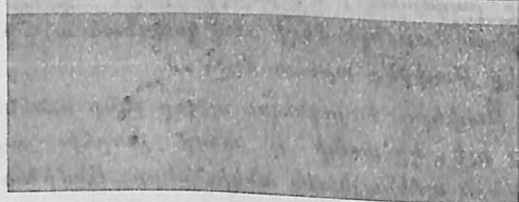
Սկսինք տեսանելի մասերէն:

Մորթին վրայ, նախ վարդագոյն սիրուն բոյներ կը շինենք զորս մարդիկ վարդածաղիկ (roséole) կը կոչեն: Ոսպի մեծութեամբ, վարդագոյն կամ դեղձենիի ծաղիկի գոյն բիծեր են, կլոր կամ կիսաբոլորակ, որոնք անկարգ և անկանոն ցրուած կ'ըլլան մարմնին ամէն կողմը, տեղ-տեղ առատ և խիտ, մասնաւորաբար կոճղին, թևերու և սրունքներու վերի մասին վրայ, ուրիշ տեղեր՝ նուազ և անորոշ: Չեն ֆերուիք, չեն ցաւիք և չեն քեփտաիք: Սկզբունքով կ'աշխատիմ կարելի եղածին չափ քիչ ուշադրութիւն դրաւել: Ահա թէ ինչու զոհս պատահաբար միայն կը տեսնէ այս բիծերը:

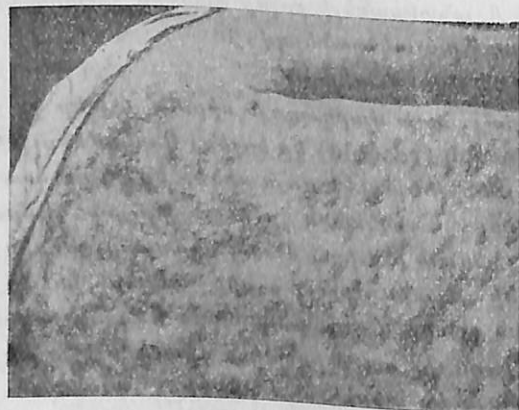
Մէկ - երկու շաբաթ կամ աւելի վերջ, այդ վարդաբիծերուն տեղ կամ անոնց քով փոքրիկ բշտիկներ, շխտեր (papule) կը շինենք, սովորաբար ոսպի ձև և մեծութեամբ, տափակ և կարծր, մսի գոյն: Ամբողջ մորթը անոնցմով ծածկուած կ'ըլլայ (պատ. 5) և շատեր

Պատ. 7

Պատ. 6

Պատ. 5

իրարու մօտ դալով յատկանշական սիրուն պատկերներ կը կազմեն, ինչպէս օղակներ, կիսաբլրաղակներ, փունջեր և այլն (պատ. 6 և 7) : Չեն ցաւիր, չեն ճերուիր, սովորաբար մորթի բարակ ծիրով մը շրջապատուած կ'ըլլան : Յատկանշական են ձեռքի ակերուն (պատ. 8) և ոտքի ներքաններուն վրայ, ինչպէս նաև ճակատին վրայ շինած բշտիկներս, ուր անոնք, մազերուն երկայնքը, կը կազմեն Աստղիկի պսակը (couronne de Vénus) : Չոր են, չեն ջրսփր : Սակայն շարունակ շիման և քրտինքի ենթակայ մասերուն մէջ (անութներուն և ստինքներու տակը, աճուկներուն մէջ, թափանին և ծննդական գործարաններուն շուրջը և այլն), մասնաւորաբար երբ աղտոտ վիճակի մէջ են, կրնան բորբոքիլ և նոյնիսկ թարախոտիլ :

Մորթին վրայ միայն բշտիկներ չենք շիներ, այլ երբեմն ալ կ'ըրբ և թուխ բիծեր, մասնաւորաբար կիներու կոկորդի և ծոծրակի մորթին վրայ, սպիտակ ծիրերով շրջապատուած և կամ հակառակը՝ ճերմակ թուխ ծիրերով շրջապատուած, ժանեակի մը երևոյթով և այնքան սիրուն որ մարդիկ դայն կոչած են Աստղիկի մանեակը (Collier de Vénus) : Եթէ կնոջ մը վրայ նշմարէք այդ յատկանշական մանեակը, գիտցէք որ ես անոր հիւրն եմ (պատ. 9) :

Մագամորթին վրայ, առանց վէրքեր շինելու, մազերը տեղ տեղ կը թափենք, ցանցառուտներ կազմելով, մասնաւորաբար ծոծրակին կողմը, այնպէս որ մագամորթը յատկանշական երևոյթ մը կ'առնէ (alopécie en clairière) (պատ. 10) :

Եղունգներուն վրայ ալ տեսակ մը վէրքեր կը շինենք : Անոնք իրենց փայլը կը կորսնցնեն, կ'ուռին : Երբեմն արմատները կը բորբոքին ու կը թարախոտին :

Աչքերն ալ հանգիստ չենք թողուր : Մեզմէ ոմանք, երբեմն, կը թափանցեն մինչև աչքի արտաքին թաղանթները, կը բորբոքեն գանոնք, վէրքեր կը կազմեն (iritis և ըն.), որոնք երբ բուժուին, ճերմակ սպիւններ կը թողուն և քիչ-չատ արգելք կ'ըլլան տեսողութեան :

Մինչ ձագուկներուս մէկ մասը մորթին վրայ շինութիւններ կ'ընէ, ուրիշներ միևնոյն ատեն կ'աշխատին հուզաթաղանթներուն՝ այսինքն բերանը, սրբանը և սեռային գործարաններու ներքին մասը ծածկող բարակ մաշկին վրայ : Հոն կը շինեն հուզանիշեր (plaques mu-

Պատ. 9

Պատ. 8

queuses), փոքրիկ վերքեր որոնք ընդհանրապէս պարզ քերծուածնե-
րու կը նմանին. կարմրագոյն են կամ կաթնագոյն խաւով մը ծած-
կուած, ինչպէս օրինակ շրթունքներուն, լեզուին (պատ. 11), կոկոր-
դին վրայ և այլն, երբեմն ալ ճեղքուածներու երևոյթը ունին: Ազոտ
անձերու մօտ, քրտինքի և շիււմի ենթակայ մասերուն մէջ (սրբանին
չուրջ և ծննդական գործարաններուն վրայ) յաճախ կը թարախոտին
և փոքր մսաբոյսեր կը կազմեն: Ընդհանրապէս չեն ցաւիք և երկար
ատեն աննշմար կ'անցնին: Այսուհանդերձ եթէ կոկորդին և նշա-
գեղձերուն վրայ գտնուին, բորբոքում և փողացաւ կը պատճառեն,
իսկ եթէ ձայնալարերուն վրայ գտնուին, զոհիս ձայնը կը խուստի
և երբեմն կը մարի: Անցնինք անտեսանելի մասերուն:

Մարմնի արտաքին մասին վրայ գործունէութեանս զուգընթաց,
ձագուկներու հետ ներքին աշխատանքս ալ յառաջ կը տանիմ: Կը
գրաւեմ աւշայիմ կծիկները (պէգ) որոնք կ'ուռնին, մասնաւորապէս
ծոճրակին վրայ և արմուկներուն ներսի կողմը: Գլխի անտանելի ցաւ
կը պատճառեմ, որ գիշերները աւելի կը սաստկանայ: Բախտի բե-
րումին համաձայն կը հարուածեմ այս կամ այն ներքին գործարանը,
ու կը խանդարեմ անոր գործունէութիւնը: Այսպէս կամ լեարդը կը
խոցեմ և հլւանդը դալուկ (սարբըրգ) կ'ունենայ. կամ երիկամուսնքը
կը բորբոքեմ և մէզին մէջ ալպիւմին կը գոյանայ. կամ ջրային
զրութիւնը կը հարուածեմ ու զոհիս մէկ անդամը կամ աչքերը
իջուածք կ'ունենան. յղի կիներու մօտ գրեթէ միշտ սազմը կը վա-
րակեմ և կը վիժեցնեմ և այլն, և այլն: Եթէ ասոնք չընեմ, առնուազն
կը տկարացնեմ զոհս, որ քիչ - շատ ջերմութիւն կ'ունենայ, անհան-
գիստ կը քնանայ, կը գունատի և մեղմազձոտ երևոյթ մը կը
ստանայ: Այս շրջանին եթէ զոհիս արիւնը քննեն, քննութիւնը
անպատճառ դրական կ'ըլլայ, այսինքն իմ ներկայութիւնս յայտնա-
բերող նիւթեր կը գտնեն. (այս կէտը քիչ անդին աւելի մանրամասն
պիտի բացատրեմ): Իսկ եթէ վերքերուն հիւթը, մանրադէտ կոչուած
գործիքով քննեն, անպատճառ կը տեսնեն զիս. հարիւրաւորներով կը
վիտանք: Ահա թէ ինչու երբ առողջ մէկը շփման մէջ մտնէ այդ
վերքերուն հետ (համբոյր, սեռային մերձեցում և այլն) անպատճառ

Պատ. 11

Պատ. 10

անոր կ'անցնիմ, գայն կը վարակեմ: Երկրորդական կոչուած շրջանը՝ ամէնէն նպաստաւոր շրջանն է գոհերս բազմապատկելու համար:

Այժմ թերևս հարցնէք թէ որքա՞ն ատեն կը շարունակեմ այսպէս: Եթէ գոհս բնաւ թոյն՝ այսինքն դեղ չէ ընդունած, ամիսներ, երբեմն ալ 2-3 տարի կը շարունակեմ վերը նկարադրած ձևովս. այսինքն մէկը կը շինեմ, միւսը կը քանդեմ, մերթ ներսը, մերթ դուրսը, մերթ ամբողջ մարմնին վրայ, մերթ որոշ տեղ մը կեղբոնացած, երբեմն ծանր ու արագ կը հարուածեմ, երբեմն ալ յամր ու թեթև: Եիտակը ես ալ չեմ դիտեր, այնքան բազմատեսակ են շինութիւններս այս շրջանին. անոնց դանազանութիւնը, թիւը և այլն, կախում ունին իմ և ձագուկներուս վայրկեանի քմահաճոյքներէն:

Եթէ չարկեղի շրջանին, գոհս ինձ համար թունաւոր ներարկումներու ենթարկուած է, և այդպէս ալ ժամանակ մը շարունակած է, մարմնին մակերեսը չեմ կրնար ելլել և վերոյիշեալ վէրքերէն ոչ մէկը կրնամ շինել: Իսկ եթէ երկրորդական շրջանի վէրքերը շինելէս վերջ սկսած է զիս դեղերով թունաւորել, մակերեսէն կ'անհետանամ, վէրքերը կը բուժուին, և ես մնացորդ սերունդիս հետ կը քաջուիմ անկիւն մը և կը սպասեմ, Դամոկլեան սուրբ մը պէս կախուած գոհիս գլխին: Կամ այն է որ այս վերջինը, զիտակից գլխուն դալիք փորձանքին, կը շարունակէ կանոնաւորաբար և երկար ատեն դարմանուիլ և զիս թունաւորել: Այդ պարագային սերունդովս կը փճանամ: Եւ կամ, գոհս քանի մը ներարկումներէ ետք զիս փճացած կարծելով, այլևս կարևորութիւն չի տար: Այդ պարագային, եթէ շատ թունաւորուած չեմ և սերունդս իր երիտասարդական կորովը պահած է, շուտով երևան կուգանք ու երկրորդական շրջանի վէրքերէն մին կամ միւսը կը վերաշինենք: Իսկ եթէ շատ թունաւորուած եմ, ու սերունդս կարևոր չափով մը փճացած ու ծերացած է, 5-10-20-30 տարի կը սպասենք մինչև որ քիչ մը ոյժ հաւաքենք, ու օրին մէկը տեղէ մը ծայր կուտանք, խոցեր շինելով մորթին կամ ներքին գործարաններէն մէկուն վրայ և կամ անուղղակի փճացնելով, յաճախ վերջնականապէս, ջղային դրութիւնը: Ասոնք երրորդական և չորրորդական շրջաններն են:

ԵՐՐՈՐԴԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Ըսի արդէն թէ երբ դո՛հերս, առաջին շրջանի վէրքէն՝ չարկեղի երևումէն անմիջապէս ետք դարմանուին և երկար ատեն շարունակեն դեղերով մեզ թունաւորել, երկրորդական շրջանի վէրքերը շինելու կարողութիւն չենք ունենար:

Նոյնը կը կրկնեմ երրորդական շրջանի վէրքերուն համար: Երրորդական շրջանի վէրքեր կը շինենք միայն անոնց քով որոնք կամ բնաւ չեն դարմանուած և կամ անկատար, անբաւական և անկանոն դարմանուած են, այսինքն թունաւորած են մեզ, ըլլայ առաջին վէրքէն, ըլլայ երկրորդական վէրքերէն վերջ: Անկանոն, պատահական կամ կարճատե թունաւորումները բաւական չեն մեզ փճացնելու համար: Նոյնիսկ երբեմն ալ կը վարժուինք թոյներուն և կրնանք դիմադրել: Ինչ որ ալ ըլլայ, մարմնին հեռաւոր մէկ անկիւնը կը քաշուինք ու հոն ժամանակ մը կը մնանք մինչև որ թունաւորումը դադրի ու պէտք եղած ուժը հաւաքենք մեր թաքստոցէն դուրս դալու համար:

Ընդհանրապէս չարկեղի երևան դալէն 2-4 տարի ետք կը սկսինք երրորդական շրջանի աշխատանքին: Եթէ շատ թունաւորուած ըլլանք՝ 8-10 տարի, երբեմն 20-30 և հազուադէպօրէն մինչև 50 տարի յետոյ ալ ի վիճակի կ'ըլլանք այս շրջանը յատկանշող վէրքեր շինելու:

Դարմանումի զօրաւորութեան աստիճանէն գատ, կան երկրորդական նպատաւոր պարազաներ որոնց շնորհիւ աւելի շուտ և աւելի դիւրին կը կատարենք մեր աշխատանքը: Այսպէս, երբ մեր գոհերը ժառանգական կամ ընտանեկան հիւանդութիւն մը ունին, չաքարախտէ կամ թոքախտէ կը տառապին, ոգելից ըմպելիներու կամ ծխախոտի գործածութիւնը ծայրայեղութեան կը տանին, կամ չափազանց մտային աշխատանքով ու հոգերով իրենց ուղեղը ու ջղային գրութիւնը կը տկարացնեն և այլն: Առաւելապէս մեր դործու-

նէութեան շրջան կ'ընտրենք մարմնին այն մասը որ ամէնէն աւելի տկարացած է այս պատճառներով:

«Երրորդական շրջան» կոչումը կը յատկանշէ ոչ թէ այս շրջանի վէրքերու երևումին պայմանաժամը, որ շատ փոփոխական է, այլ անոնց տեսակը, զանազանելու համար երկրորդական շրջանի շինութիւններէն — վէրքերէն: Երբեմն կը պատահի որ միևնոյն մարդուն վրայ միևնոյն ատեն կը շինենք թէ երկրորդական և թէ երրորդական շրջանի վէրքեր:

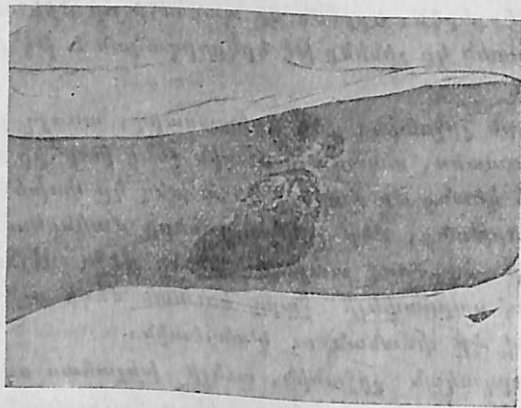
Երկրորդական շրջանին, դեռ երկտասարդ, առոյգ ու կայտառ, անհոգ ու անհեռատես, ապազայի մասին չենք խորհիր, այլ կը սերենք արկածալի կեանք մը վարել: Շուտ տեղ կը փոխենք, մարմնին ամէն կողմը կ'երթանք, մեր շինութիւնները մակերեսային կ'ըլլան և չենք վախնար խումբով ապրելու անոնց՝ մէջ: Այնպէս որ երբ թոյն ներարկեն, սարսափելի ջարդ կուտան մեզի ու մեր շինած վէրքերը շուտով կը փճանան ու կ'անհետին:

Բայց երրորդական շրջանին, աւելի խելահաս ու փորձառու, չենք ցրուիր ամէն կողմ, այլ մեր ուժերը հաւաքելով տեղ մը կը կեդրոնանանք, մորթին վրայ կամ ներքին գործարաններուն մէջ, ու կը փորենք, կը յօշոտենք. այն աստիճան որ կամ մեր գոհը կ'այլանդակենք կամ կը մեռցնենք: Աւելցնեմ թէ այս շրջանին քիչ անգամ ուրիշներուն կը փոխանցուինք:

Այս շրջանին մեր ճարտարադիտական կարողութեան մասին դադափար մը տալու համար, քանի մը նմոյշներ պիտի ներկայացնեմ:

Ընդհանրապէս ուռեր կը շինենք, պարզ ուռ (tubercule) կամ խիժաւոր ուռ (gomme): Երկու տեսակն ալ ուշ կամ կանուխ կը յանդին խոցեբաւ:

Պարզ ուռերը փոքր կ'ըլլան, ցորենի, ոսպի կամ սիսեռի չափ, կարծր, տափակ, մութ-պղնձադոյն, չեմ ցաւիր: Կան որ կը ձուլուին, տարածուած հաստ շերտ մը կը կազմեն, լեցուն գնդիկներով, որոնցմէ ոմանք կը կակուղնան, վէրքեր կը կազմեն. ասոնք հաստ կոչուող մը կը ծածկուին, շաբաթներ ու ամիսներ կը թարախոտին, կը քայքայեն և երբ անհետանան, յատկանշական սպի մը կը թողուն:

Պատ. 13

Պատ. 12

Կան ալ որ կը խմբուին բայց հատ հատ կը մնան. մէջտեղիները հետզհետէ կ'անհետանան, սպի թողելով, իսկ եզերքիները կը տարածուին և շրջադիծը գանազան ուղղութեամբ կ'ընդլայնեն: Վերջ ի վերջոյ կը ստանան սիրուն ձևեր օրկ. փունջեր, օղակներ, աղեղներ, մասնաւորաբար բերնին և քթին շուրջ, ճակատին և ազդերուն վրայ (պատ. 12) և այլն:

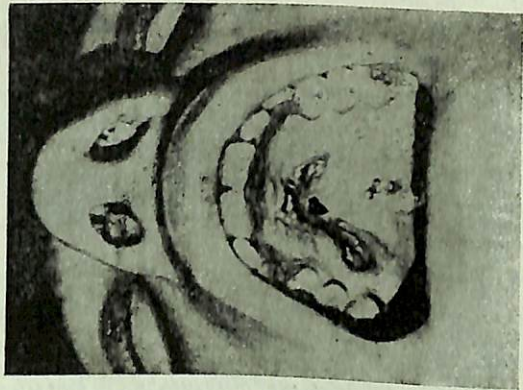
Ուրիշներու քով խիժաւոր ուտեր կամ խէժեր (gomme) կը շինենք, թիւով 2-3 հատ, կաղինէն մինչև հակիթի մը մեծութեամբ, մորթին մէջ խոր թաղուած, առանց ցաւի: Քանի մը շարաթ ետք մկնոտի մը պէս (գան չիպանի) կը բորբոքի, կը կարմրի, կը պայթի և խէժի նման շարաւի կոյս մը (bourbillon) կը տեսնուի: Սա հետզհետէ կը պարպուի և տեղը կը մնայ բացուածք մը, խոց մը գոր աւելի կը խորացնենք ու մեր շուրջը ամէն ինչ կը քայքայենք: Եւ երբ յոգնինք կամ գեղով թունաւորուինք ու թողունք որ խոցը գոցուի, անոր հետքը անջնջելի կը մնայ ու մեր գոհին մարմինը այլանդակումներու կ'ենթարկուի:

Խիժաւոր ուտերը քիչ-չատ ամէն տեղ կը շինենք բայց մասնաւորաբար սրունքներուն վրայ (պատ. 13), քիմքին վրայ որու ոսկորը յաճախ կը ծակենք ու պատուհան մը կը բանանք բերանին և քթին միջև (պատ. 14), այնպէս որ հիւանդը քթին կը խօսի և կերածը քթին կուգայ: Կրնանք փճացնել նաև քթի միջոսկրը որ մաշելով կը կքի և քիթը թամբի ձև կը ստանայ: Երբեմն ալ քիթը ամբողջովին կը յօշոտենք (պատ. 15):

Կրնաք երեակայել թէ մեր գոհերը ինչ վտանգներու կ'ենթարկուին, երբ խիժաւոր ուտեր շինենք ուղեղին կամ ողնայարին մէջ, գանկի, ողնայարի կամ ուրիշ ոսկորներու մէջ, թոքերու, լեարդի, ամորձիքներու, աղիքի, արեան անոթներու մէջ և այլն: Բազդատաբար երիտասարդ անձերու կաթուածաւարու քիւնները, այլազան ջղային իջուածքները, յանկարծական խլուրթիւնը, կուրուրթիւնը, պնդեղակութիւնը, մայր երակին կարծրանալը կամ ընդլայնումը, երիկամունքի, լեարդի և ջղային դրութեան կարգ մը հիւանդութիւնները մեր գործունէութեան հետեանք են:

Պատկեր 15

Պատկեր 14

Կը տեսնէք որ այս շրջանին ալ լաւ կը դործենք և մեր շինութիւններուն տեսակը, քանակը, որակը, տեղը ալ լազդան են: Այնպէս որ բժիշկներն անգամ յաճախ կը շուարին, մանաւանդ երբ հիւանդները տգիտաբար անոնցմէ պահեն ինձմով վարակուած ըլլալին:

Աւելցնեմ նաև թէ այս շրջանին, ուրերէ գատ, կարծրացումներ (sclérose) ալ կ'ընենք, այնպէս որ օրկ. լեարդը կամ լեզուն, կը կարծրանան, հետզհետէ կը կծկուին, այնպէս ինչպէս չուանով կապկպուած միսի կտոր մը և պատրաստ կ'ըլլան տեղաւորելու բարեկամս՝ քաղցկեղը (քանսէն):

Այս է երբորդական շրջանի պատկերը: Բայց աւա՛ղ. այս պատկերը հետզհետէ հեռաւոր յիշատակ մը կը դառնայ մեզի համար: Ըսել կ'ուզեմ, թէ այս վէրքերը կը շինէինք երբ մարդիկ դեռ խեղճ ու կրակ գեղերով — սնդիկով և ըն — կը թունաւորէին մեզ: Իսկ 1912-էն ի վեր, երբ գերմանացի գիտուն մը՝ Էրլիխ, գտաւ դորաւոր թոյն մը (606 կամ 914) մեր ուժը շատ տկարացած է և քիչ անգամ կը յաջողինք կերտել այս վէրքերը որոնք անշուշտ սարսափեցուցին ձեզ:

ՉՈՐՐՈՐԴԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Նւ սակայն, եթէ մարդիկ պայքարը կը խստացնեն մեղի դէմ, մենք ալ ուրիշ կերպ կը վարուինք իրենց հետ: Ընի թէ միշտ կ'աշխատինք մեր զոհերուն տկար կողմը դռնել և զայն հարուածել: Քաղաքակրթեալ երկիրներուն մէջ մարդոց ջղային դրութիւնը, մասնաւորաբար ուղեղը և ողնայարը, այնքան չաչարանքներու կ'ենթարկուին մտահոգութիւններով, մտային յոգնատանջ աշխատանքներով, ալքոլամոլութեամբ և լն. որ ամէնէն խոցելի մասը կը դառնան: Այնպէս որ փոխանակ երրորդական շրջանի տեսանելի վէրքեր չինելու և մարդոց ուշադրութիւնը մեր վրան հրաւիրելու, մեր գործունէութիւնը հեղհեղէ կը կեդրոնացնենք ուղեղին և ողնայարին մէջ և հոն յառաջ կը բերենք հիւանդութիւններ զորս մարդիկ չորրորդական շրջանի պատահարներ կ'անուանեն, թէև ինքնին այս կոչումը անիմաստ է:

Այն հիւանդութիւնները, զորս կրնանք յառաջ բերել չարկեղէն 5-10-20 տարի ետք, գլխաւորաբար երկուք են. ողնայարի ծիւրում, կամ հալումաշ (tabes) որ յամբար կը ջլատէ սրունքներու և թևերու շարժումները, կսկծալի ցաւեր պատճառելով ներքին գործարաններուն մէջ, և ընդհանուր անդամալուծութիւն (paralysie générale) որ աստիճանաբար կը ծիւրէ ուղեղը, կը ջնջէ զգայութիւնները և մտային կարողութիւնները, կը քայքայէ անհատը և կ'առաջնորդէ յիմարանոց: Յիմարներու կարևոր մասը մեր զոհերն են: Ամէնէն ահաւորը այն է որ, մարդոց համար անշուշտ, այս հիւանդութիւնները անբուժելի են և կարճ ժամանակի մէջ, երկար շարժարանքներէ ետք կը մեռնեն:

Ըսեմ նաև, ձեզ միտիթարելու համար, թէ միշտ չենք յիմարացներ մեր զոհերը, այլ երբեմն ալ հանճար մը կամ տաղանդ մը կը

ստեղծենք՝ ուղեղին մէջ մեր յառաջ բերած փոփոխութիւններով: Քիչ չէ թիւը այն գիտուններուն, քաղաքագէտներուն, գրագէտներուն, դեղարուեստագէտներուն, որոնք իրենց արտադրած գործը կարևոր չափով մը մեղի կը պարտին: Սակայն լաւ է որ չփորձէք, որովհետև աւելի հաւանական է որ յիմարանոց երթաք քան թէ հանճար մը դառնաք:

ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆ ՍԻՖԻԼԻՍ

Պապը ագոխ է կերեր,
Տղումն ախումն է առեր:

Եւ իրօք, յաճախ գաւակներն են որ կը կրեն իրենց ծնողքին հիւանդութիւններուն ծանր հետեանքները, ժառանգելով անոնց տառապանքը և աւելին:

Այս ճիշտ է մանաւանդ իմ զոհերուս գաւակներուն, նոյնիսկ թոռներուն համար, որովհետեւ էապէս ժառանգական ըլլալով, դիւրաւ կը փոխանցուիմ երեխային՝ դեռ արգանդին մէջ գտնուած ժամանակ:

Ծնողներէն գաւակներուն փոխանցուելու մեր կարողութիւնը, գործունէութեան անսահման ասպարէզ մը կը բանայ, ուր երեան կը բերենք մեր ամբողջ հնարամտութիւնը, և նրբին անդթութեամբ մը ու մասնաւոր հրճուանքով կը քայքայենք ընտանիքներ և կը փճացնենք սերունդներ: Որքան երիտասարդ ու կայտառ ըլլանք, այսինքն դեռ նոր հաստատուած հօր մը կամ մանաւանդ մօր մը մարմնին մէջ, և որքան քիչ թունաւորուած ըլլանք դեղերով, այնքան սաստիկ կը հարուածենք երեխան: Իսկ եթէ ծերացած ենք, եթէ տարիներէ ի վեր կը գտնուինք անոնց քով, կամ դեղերով թունաւորուած ու տկարացած ենք, երեխային վրայ մեր ազդեցութիւնը նոյն համեմատութեամբ տկար կ'ըլլայ:

Պարագային համեմատ կը սպաննենք գայն, կամ կ'այլաճողալինք, արգանդին մէջ իսկ, կամ կը թողունք որ երեւութապէս առողջ ծնի ու յետոյ կը հարուածենք և կամ եթէ շատ տկարացած ենք, ախամայ կը խնայենք անոր կեանքին: Բայց որքան ատեն որ ամբողջովին բնաջնջուած չենք ծնողներու մարմնին մէջ, մեր անջնջելի դրոշմը կը դնենք երեխային մարմնին որեւէ մէկ մասին վրայ: Ար-

գանդին մէջ, անոր աճումի ընթացքին յառաջ կը բերենք ներքին այնպիսի փոփոխութիւններ, որոնք կ'անդրադառնան երեխային կազմին վրայ: Ոմանք կը ծնին առանց թևի կամ ոտքի, երբեմն նոյնիսկ առանց գլխի: Ուրիշներ հսկայ գլուխ մը կ'ունենան, ջրով լեցուն (ջրգլուխ) և եթէ ապրին՝ յետագային լուսնառ (սառա) կամ յիւսար ու ապուշ կ'ըլլան: Ուրիշներ ճեղքուած շրթունքով կը ծնին (սոռաբերան) և այլն:

Յիշողութեանս մէջ դեռ կան բազմաթիւ թարմ օրինակներ: Պատմեմ յատկանշական պարագայ մը, որ ինծի համար գլուխ-գործոց մըն է և ուր երեան կուգայ ամբողջ կարողութիւնս:

Երիտասարդ մը ատենէ մը ի վեր կը հիւրընկալէր զիս: Երբ առաջին անգամ տեսաւ չարկեղը (չանքոը), բարեկամներու կողմէ յանձնարարուած զանազան «փոշի»-ներ փորձելէ յետոյ, բժիշկի մը դիմեց, որ յայտնեց թէ «ունեցածը սիֆիլիսի չարկեղ է»: Երիտասարդը դունատեցաւ ու տեղն ու տեղը մարեցաւ: Ուշքի գալէն ետք, վայրկեան մը խորհեցաւ իր կեանքին վերջ տալ, այնքան սարսափ կ'ազդէր անունս: Բժիշկը հանդարտեցուց զինքը և սկսաւ ներարկումներով թունաւորել զիս: Երկար չտեւեց մեր պարոնին սարսափն ու համբերութիւնը: Երեք ամիս վերջ, տեսնելով որ վէրքը անհետացաւ և ուրիշներ չեն երևիր, իմ տիրապետութեանէն ազատուած ըլլալ կարծեց, լքեց բժիշկն ու դեղերը և առաջին առթիւ ամուսնացաւ, հակառակ բժիշկէն նախապէս ստացած պատուէրներուն:

Երջանիկ էր ու կեանքը ամէն կերպ կը ժպտէր: Մոռցած էր զիս, բայց ես զինք չէի մոռցած: Դեղերու ազդեցութեան տակ երկար ատեն չձած մնալէ ետք, նորէն բազմացայ, սերունդ մը հասցուցի և քանի մը աննշան երկրորդական վէրքեր շինեցի բերնին մէջ և ուրիշ տեղ: Կարևորութիւն չտուաւ ու մտերիմ համբոյրով մը զիս իր առողջ ու կայտառ կնոջ տուաւ:

Արգանդին վրայ շինած չարկեղս անտեսանելի անցաւ: Մէկ ու կէս ամիս վերջ, դեռատի կնոջ մարմինը դեղեցիկ վարդաժապիկներով և շիտերով զարդարեցինք: Խեղճ կինը շուարած, սարսափած էր այս անսպասելի երևոյթին առջև: Ամուսինը լեղապատառ բժիշկին քով

վաղեց—այս անգամ ալ ուրիշի մը: Մարդիկ այսպէս են. կը կարծեն որ, բժիշկ փոխելով, հիւանդութեան մը կամ դարմանումի մը ընթացքը կրնան փոխել: Ես առանձնապէս դժգոհ չեմ այս մտայնութենէն, ընդհակառակն, շատ կ'օգտուիմ անկէ: Անցնինք: Բժիշկը, այր և կնոջ մէջ խնդիր չյարուցանելու համար, կնոջ չյայտնեց հիւանդութեան էութիւնը — այդ է իր պարտականութիւնը — և սակայն, որևէ պատրուակով մը, սկսաւ դարմանել դայն, նաև ամուսինը: Ձարդուեցանք. անհետացան վէրքերը: Բայց կինը, բարեբախտաբար, չուզեց դարմանումը շարունակել, չդիտնալով իր հիւանդութեան էութիւնը:

Ամուսինը, ժամանակ մը ստիպելէ ետք, ձանձրացաւ ու ինք ալ լքեց: Ուրախ էի, որովհետև եթէ շարունակէին, ամբողջ սերունդովս պիտի փճանայի: Այսուհանդերձ շատ տկարացած էինք՝ նոր վէրքեր կարենալ շինելու համար:

Ամիսներ անցան: Օրին մէկը, կինը իր ամուսին հաղորդեց ուրախառիթ լուրը. յղի էր: Իրենց հրճուանքը չափ ու սահման չունէր. յոյսով և ծրագիրներով կ'ապրէին: Մինչ այդ՝ ուժերս վերստացած էի. անցայ նոր կազմուող սաղմին մէջ, խանգարեցի անոր անումը և երրորդ ամսուն՝ սպաննեցի: Կինը վիժում ունեցաւ:

«Աստուծոյ կամքը այսպէս է եղեր», ըսին այր ու կին, ու նոր յոյսերով ապրեցան:

Քանի մը ամիս ետք, կինը նորէն յղացաւ: Բայց վեցերորդ ամսուն՝ նորէն վիժում ունեցաւ:

Երրորդ յղութիւնը վերջաւորութեան հասաւ. երեխան ծնաւ, բայց վէրքերով ծածկուած (պատ. 16): Կանաչորակ աղտոտութիւն մը կը հոսէր քթէն. ստքերուն և ձեռքերուն վրայ բշտիկներ կային: Լեարդը, որուն մէջ հազարներով կը վիտայինք, ուռած էր: Երկու շաբաթ միայն ապրեցաւ:

Չկասկածեցան թէ ես կրնամ ըլլալ վիժումներուն և վերջին երեխային մահուան պատճառը: Չդիմեցին բժիշկին, որ լաւ գիտէր թէ «երբ կին մը, առանց արտաքին լուրջ պատճառի, յաճախակի վիժում կ'ունենայ, պատճառը թրէբոնէմն է — սիֆիլիսն է»:

Պատկեր 17

Պատկեր 16

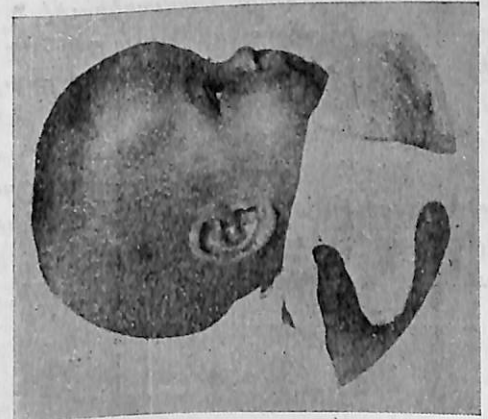
«Անգամ մը որ դժբախտութիւն մը դայ, իրարու ետեւէ կուզայ. ճակատագիր է», ըսին, ու շարունակեցին:

Այս ժամանակամիջոցին մենք ալ բաւական ծերացած ու տկարացած էինք: Չկրցանք չորրորդ երեխան արգանդին մէջ մեռցնել և ոչ ալ վէրք շինել: Սակայն խանդարեցինք ներքին դործարանները, և, ծնելէն ետք, երեխան այնպէս էր ինչպէս կը տեսնէք այս պատկերին մէջ (թիւ 17): Դեռ չսպրած՝ ծերացած էր. շարունակ կուլար, առանց որոշ պատճառի: Անպատճառ կը մեռցնէինք, եթէ օգնութեան չկանչէին բժիշկը, որ ճանչցաւ յատուկ դրոշմա ու փրկեց երեխան: Ժամանակաւորապէս սակայն, որովհետեւ չթողուցին որ երկարատե թունաւորումով մեզ ամբողջս փճացնէ: Երբ ութը տարեկան եղաւ, խիժաւոր ու շինեցինք ձեռքի մատներուն վրայ (երեխաներուն քով ամէն տեսակ վէրք կը շինենք, երկրորդական կամ երրորդական, առանց նկատի առնելու ժամանակը կամ «չըջանը»), վէրք բացինք, տարի մը «բանեցուցինք», ոսկորներ փտեցուցինք, և երբ, յոգնած, դադրեցանք գործելէ ու վէրքը գոցուեցաւ, տղան հաշմանդամ մնաց: Յետագային ամուսնացաւ, զաւակներ ունեցաւ. բոլորն ալ վատառողջ էին ու բացի մէկէն, որ դեռ կ'ապրի, միւսները մեռան սովորական հիւանդութիւններէ, որոնք հաւանակարար մահացու չպիտի ըլլային, եթէ երեխաները, մեր պատճառով, տկար ծնած չըլլային:

Հինգերորդ զաւակ մը ևս ունեցաւ այն զոյգը որուն պատմութիւնը կ'ընեմ: Տասը տարի էր անցեր անոնց ամուսնութենէն ի վեր: Մեզմէ շատերը մեռած էին, տարիքնիս առած էինք: Ուստի, ահամայ, թողուցինք որ այս մէկը երևութապէս առողջ ծնի: Կունտ ու կլոր, աղւորիկ երեխայ մըն էր (պատ. 18): Ծնողքը ուրախ էին ու հպարտութեամբ ցոյց կուտային երեխան դրացիներուն. «տեսէ՛ք ինչ լայն ու բարձր ճակատ ունի. խելացի պիտի ըլլայ» կ'ըսէին: Եւ իրօք, յետագային, տաղանդաւոր գրագէտ մը դարձաւ: Սակայն մի գարմանաք եթէ ըսեմ՝ թէ այդ ցցուն ու բարձր ճակատը (ողիմպիական ճակատ) մենք շինած էինք: Այս ալ մեր յատկանիշներէն մէկն

Պատկեր 19.

Պատկեր 18.

է: Շատ ուշ սկսաւ քալել, մէկ ու կէս տարեկանէն յետոյ, որովհետեւ ոսկորները տկարացուցած էինք. ատոր հետեւանքով ալ սրունքները քիչ մը ծոնեցան: Ակուաներն ալ ուշ բուսան. ոմանք ծուռ էին, ուրիշներ պակասաւոր էին՝ ծայրերը կարծէք կոտրտած կամ մաշած (պատ. 19): Բժիշկները ատամներու շարուածքէն և ձևէն յաճախ կրնան հասկնալ թէ ինձի հետ դործ ունին: Այս թերութիւններէն զատ, երեխան առողջ մեծցաւ և, ինչպէս ըսի, յետագային տաղանդաւոր դրագէտ մը դարձաւ: Միայն թէ, անոր ուղեղին և ջղային դրութեան վրայ դրոշմս դրած ըլլալով, արտառոց զաղափարներ կ'արտայայտէր և նկատուած էր իբրև ինքնատիպ դրագէտ մը:

Ահա պատմութիւնս, որ իրական է, և որ մասնաւոր հպարտութեամբ կը պատմեմ:

Մոռցայ ըսել թէ ծնողքն ալ, որոնք իրենց անհոգութեամբ չէին կրցած փճացնել զիս, գէշ վախճան մը ունեցան: Հայրը յիմարանոցի մը մէջ վերջացուց իր կեանքը. իսկ մայրը, որուն երակները մաշած էի, 55 տարեկանին կաթուածահար եղաւ:

Այսպէս, ամբողջ ընտանիք մը տառապեցուցի և քայքայեցի, նիւթապէս, Ֆիզիքապէս և բարոյապէս: Գլուխ դործոց մը, չէ՞, որ լիովին կը պատկերացնէ քայքայիչ կարողութեանս բոլոր աստիճանները:

Այժմ պիտի հարցնէք թէ բոլոր գոհերս և անոնց սերունդը այս վախճանի՞ն դատապարտուած են, և ինձմով վարակուած երիտասարդները չե՞ն կրնար կամ պէտք չէ՞ ամուսնանան:

Այս հարցումին պատասխանը կախում ունի հետեւելին պատասխանէն:

ՍԻՖԻԼԻՍԸ ԿԸ ԲՈՒԺՈՒԻ՞

Ձոհերէս քանի քանիներ այս հարցումը ըրած են իրենց բժիշկներուն և անձկութեամբ պատասխանին սպասած են:

«Այո, սիֆիլիսը բուժելի հիւանդութիւն է, պատասխանած է բժիշկը. ան արմատապէս կը բուժուի: Փաստը այն է որ սիֆիլիս ունեցողներ, ժամանակ մը դարմանուելէ ետք, կրկին վարակուած են և նոր սիֆիլիս առած են: Մինչդեռ ստոյգ գիտենք որ Փրանկախտաւոր մը՝ նոր Փրանկախտ չ'առնել, որքան ատեն հինը արմատապէս բուժուած չէ»:

«Դժբախտաբար տակաւին գիտական միջոց մը չ'ունինք ստուգիլ հաստատելու թէ Փրանկախտաւոր մը արմատապէս բուժուած է թէ ոչ»:

Եւ իրօք այնպիսի մեթոտ մը ընտրած եմ որ գոհերս շարունակ տարակուսանքի մէջ կը պահեմ: Անշուշտ բժիշկները մանրադէտը ունին զիս տեսնելու համար, սակայն ան օգտակար կրնայ ըլլալ միայն այն ատեն երբ վէրքերուն մէջ կը տեսնուիմ (չարկեղին և երկրորդական վէրքերուն մէջ): Քանի մը գիտուններ մանրադէտով բացառաբար զիս կրցած են տեսնել երրորդական վէրքերուն, արիւնին, սերմին և արեան անօթներու պատերուն մէջ:

Կը տեսնէք ուրեմն որ մանրադէտը մեծ արժէք մը չի ներկայացնել անհետացումս հաստատելու համար:

Հասցա՞ արեան քննութիւնը, պիտի հարցնէք:

ԱՐԻԻՆԻ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ձեզմէ շատեր լսած են թէ արեան զննութիւնով կարելի է հասկնալ թէ մէկը սիֆիլիս ունի՞ թէ ոչ և թէ երբ այդ զննութիւնը դրական է՝ (փոզիթիվ) սիֆիլիս կայ, և եթէ ժխտական է՝ (նէկաթիվ) սիֆիլիս չկայ:

Խնդիրը այդքան ալ պարզ չէ:

Երբ մէկու մը մարմնին մէջ մտնեմ, նախ շարկեղը կը շինեմ մորթին վրայ և յետոյ, հետզհետէ կը թափանցեմ ներքին գործարաններուն մէջ: Որքան ատեն որ կայտառ ու առողջ եմ, և ղեղերով սաստիկ տկարացած չեմ, կ'արտադրեմ այնպիսի նիւթեր, ըսենք «թոյներ», որոնք դո՛հիս արիւնին կը խառնուին և անոր կուտան մասնաւոր յատկութիւն մը՝ գորս մօտ 20 տարի առաջ դտաւ դերմանացի գիտուն մը՝ վասերման:

Երբ որևէ արիւն ամանի մը մէջ դնէք և ձգէք որ «պաղի», երկու մասի կը բաժնուի. տակը կարմիր, հաստատուն մաս մը որ արեան կարմիր գնդիկները կը պարունակէ. իսկ վրան ղեղնորակ հեղուկ մը որ արեան շիճուկն է (serum):

Վասերման ոչխարի արեան կարմիր գնդիկները խառնեց զանազան շիճուկներու, ուրիշ նիւթերու ներկայութեան և զանազան պայմաններու տակ, որոնց խելքս շատ չի հասնիր և դուք ալ գիտնալու պէտք չունիք: Ան նկատեց որ Փրանկախաւորներու շիճուկը կը լուծէ, կը փճացնէ ոչխարի արեան գնդիկները և եզրակացուց. —

Երբ արեան ֆնուրիւնը դրական է (reaction de wassermann positive), այսինքն երբ մէկու մը արեան շիճուկը կը հալեցնէ ոչխարի արեան գնդիկները, այդ կը նշանակէ թէ այդ շիճուկին մէջ թրէբոնէմի «թոյներ» կան, հետևաբար այդ անձին մարմնին որևէ մէկ մասին մէջ թրէբոնէմ գոյութիւն ունի, աւելի պարզ՝ այդ մարդը սիֆիլիս ունի: Գրեթէ առանց բացառութեան այսպէս է, երբ նոյն

իսկ հիւանդը իր սիֆիլիս ունեցած ըլլալը չի գիտեր և կամ տարիներ առաջ վարակուած ու դարմանուած է և անկէ ի վեր որևէ վէրջ ունեցած չէ:

Բայց հակառակը ճիշտ չէ. այսինքն երբ մէկու մը արեան ֆնուրիւնը ժխտական է այդ կը նշանակէ թէ. —

Այդ արիւնին մէջ բնաւ չեմ մտեր (բնաւ սիֆիլիս չէ առած), կամ մտած եմ բայց անհետացած եմ (սիֆիլիս առած է, բայց բուժուած է),

կամ մտած եմ, բայց դեռ ժամանակ չեմ ունեցած «թոյն» արտադրելու (շարկեղը շինելէ ետք մինչև 12-17 օր),

Եւ կամ ղեղերու ու տարիքի ազդեցութեան տակ տկարացած եմ, մարմնին մէկ անկիւնը քաշուած եմ ու առժամապէս ի վիճակի չեմ թոյն արտադրելու:

Կը տեսնէք թէ որքան հակասական նշանակութիւններ ունի արեան ժխտական զննութիւն մը: Բժիշկները, հիմնուելով հիւանդին անցեալին, կրած դարմանումին, արեան նախապէս կատարուած զննութիւններու արդիւնքին և ուրիշ կարգ մը պարագաներու վրայ, կրնան որոշ եզրակացութիւն մը հանել, երբ արեան զննութեան պատասխանը ժխտական է: Բայց վստահ կրնաք ըլլալ թէ շատ անգամ դանոնք նեղ կացութեան մէջ կը դնեմ: Տեսնելու էք թէ խեղճերը որքան նեղութիւն կը քաշեն սիֆիլիսով վարակուած և խեղճերը որքան նեղութիւն կը քաշեն սիֆիլիսով վարակուած և ֆնուրեան ժխտական պատասխան մը՝ բուժում չի նշանակեր: Բարեբախտաբար դո՛հերս շատ անգամ ականջ չեն կախեր և տեսնելով որ ոչ ցաւ ունին, ոչ վէրք և իրենց արիւնն ալ «մաքուր» է, չեն շարունակեր դարմանուիլ ու յաճախ գէշ կարծիք ալ կը կազմեն իրենց բժիշկին մասին: Ու յանկարծ օրին մէկը, տարիներ վերջ, տեղէ մը ծայր կուտամ, ապշահար ու սարսափահար ձգելով գոհերս: Գանք այժմ ձեզ հետաքրքրող հարցին:

ՖՐԱՆԿԱԽՏԱՒՈՐ ՄԸ ԿՐՆԱՅ ԱՄՈՒՍՆԱՆԱԼ

Չէք կրնար երևակայել թէ այս խնդրին առթիւ որքան շփոթումի և նեղ կացութեան կը մատնուին թէ գոհերս և թէ բժիշկները:

Հիւանդներու հաշար խնդիրը պարզ կը թուի: Չեն հասկնար թէ ինչու բժիշկը կ'արդիւնէ ամուսնութիւնը, երբ իրենք որևէ վրդովիչ ախտանշան չեն տեսներ կամ չեն զգար: Երբեմն ալ կ'ենթադրեն նոյնիսկ թէ բժիշկները շահախնդրական ոգիէ մը թելադրուած կը դնեն այդ արդեւը:

Իսկ բժիշկներուն համար խնդիրը շատ աւելի բարդ է: Անոնք փորձառութեամբ գիտեն թէ ինչպէս, տարիներ լուռ մնալէ ետք, յանկարծ երևան կուգամ ու անակնկալ կը հարուածեմ գոհերս: Գիտեն որ արդի դեղերով կրնան ոչնչացնել զիս, եթէ գոհերս ժամանակին իրենց դիմեն. բայց գիտեն նաև որ անկարող են դիտականապէս հաստատել թէ մէկու մը մարմնէն անհետացած եմ թէ ոչ: Ուստի վերջին ծայր խոհեմութեամբ կը դործեն և կը նախընտրեն պէտք եղածին աւելի երկար դարմանում ընել և իրենց հիւանդները յետագայ հարուածներու չենթարկել քան պակաս ընել և անոնց աւանդ սերունդին ապագայ առողջութիւնը վտանգել:

Ահա թէ ինչու անոնք այնքա՞ն զգուշութեամբ և կարգ մը պարագաներ նկատի առնելէ ետք միայն իրենց հիւանդներուն ամուսնանալու արտօնութիւն կուտան:

Յաճախ ականատես և ականջալուր կ'ըլլամ բժիշկներու այդ համոզումին և հիւանդներու մտայնութեան բաղխումին: Դեռ քանի մը օր առաջ գոհերէս մէկը, որ տարիէ մը ի վեր կը դարմանուէր, իր բժիշկին դիմեց ամուսնութեան արտօնադիր մը առնելու համար:

Անմիջապէս որ իր նպատակը պարզեց, բժիշկը պատասխանեց

Թէ բացարձակապէս չէր կրնար ամուսնանալ:

— «Բայց ի՞նչ անպատեհութիւն կայ, տղթօր:

— «Կրնաս կինդ վարակել և անոր միջոցով գաւակներդ, և յետագային նոյնիսկ թոռներդ:

— «Քանի որ վէրք չունիմ, ինչպէ՞ս կրնամ վարակել:

— «Յետագային կրնաս վէրք ունենալ: Նոյնիսկ եթէ բնաւ վէրք չունենաս, կրնաս սերմովդ վարակել նախ կինդ և անոր միջոցով գաւակներդ. և կամ նախ սաղմը (ձուռ) և անոր միջոցով կինդ:

— «Քանի ամիսէ ի վեր ոչ ցաւ ունիմ, ոչ վէրք, և արիւնս ալ «ճաքուր» է, ջննութիւնը ժխտական է (նեկաթիվ): Եթէ բան մը ըլլար, մինչև հիմա երևան պիտի դար:

— «Սիֆիլիսը ուրիշ հիւանդութիւններու չի նմանիր: Ամիսներով, տարիներով լուռ կը մնայ ու յանկարծ, տեղէ մը ծայր կուտայ:

— «Ուրեմն բնաւ չի՞ բուժուիր:

— «Ընդհակառակն, բուժելի հիւանդութիւն է, մանաւանդ արդի դեղերով և զօրաւոր ու երկարատև դարմանումով: Փաստը այն է որ շատ մը լաւ դարմանուած Ֆրանկախտաւորներ կ'ամուսնանան և առողջ գաւակներ կ'ունենան. իսկ ուրիշներ նոր սիֆիլիս կ'առնեն, ինչ որ անկարելի է, եթէ հինը բուժուած չէ: Միայն թէ վստահարար չենք կրնար գիտնալ թէ այսինչ կամ այնինչ Ֆրանկախտաւորը արմատապէս բուժուած է թէ ոչ:

— «Այս պամաններուն մէջ ի՞նչպէս և ե՞րբ կրնաք արտօնել ամուսնութիւնս:

— «Ինծի դիմեցիք երբ արդէն երկրորդական շրջանի վէրքեր ունէիք, և ձեր արեան ջննութիւնն ալ դրական էր, այսինքն արիւնը և ներքին դործարանները վարակուած էին: Տարիէ մը ի վեր կը դարմանեմ ձեզ: Այս պայմաններուն մէջ երեք տարի վերջ միայն կրնաք ամուսնանալ, պայմանով որ լրջօրէն շարունակէք զարմա-հուծը և մինչև այդ ատեն ոչ վէրք ունենաք և ոչ ալ արեան կամ ողնաջուրին մէջ հիւանդութեան հետք մնայ:

«Եթէ չարկեղի երևան դալէն անմիջապէս ետք, առաջին 10-12 օրուայ շրջանին ինծի դիմած և սկսած ըլլայիք դարմանումը, այն ատեն երբ արիւնը դեռ վարակուած չէր, փոխանակ չորս տարիի, երկու տարիէն կրնայիք ամուսնանալ, կանոնաւոր և զօրաւոր դարմանումի ենթարկուելու պայմանով:

— «Եթէ կէտ առ կէտ հետեւիմ ձեր խորհուրդներուն և այդ երկարատե դարմանումին, կրնամ վստահ ըլլալ թէ յետագային հիւանդութիւնը երևան չպիտի դայ և դաւակներս առողջ պիտի ծնին:

— «Այո. ամէնօրեայ փորձառութիւնը այդ կը հաստատէ: Բայց լաւ է որ Փրանկախտաւոր մը միշտ դռոյն ըլլայ և ինչպէս շատեր իրենց անձը պատահական արկածներու դէմ կ'ապահովադրեն, զիտնալով հանդերձ թէ 99% արկածի չպիտի ենթարկուին, այնպէս ալ լաւ դարմանուած Փրանկախտաւոր մը պարտաւոր է ինքզինքը ապահովադրել սիֆիլիսի նոյնիսկ անհաւանական արկածի մը դէմ: Ատոր համար պէտք է որ, 1. պարբերաբար ֆնուրեան ենթարկուի. 2. ամուսնանալէ առաջ և մանաւանդ ամուսնանալէ յետոյ, գաւակ ունենալէ առաջ, 2-3 ամիս դարմանուի և 3. յղութեան միջոցին իր կիմը դարմանել տայ:

«Ամէն պարագայի տակ, որքան ատեն որ Փրանկախտաւորի մը արմատապէս բուժուած ըլլալը հաստատող գիտական միջոց մը չէ գտնուած, ան, զօրաւոր, կանոնաւոր և երկարատե դարմանումի ենթարկուելով հանդերձ, պարագային համեմատ երկու կամ չորս տարիէ առաջ պէտք չէ ամուսնանայ: Եթէ այդ պայմանաժամէն առաջ ամուսնացած է, պէտք չէ գաւակ ունենայ, և եթէ կիմը պատահաբար յղի մնայ, պէտք է գայն դարմանել տայ յղութեան շրջանին:

«Ասկէ գատ Փրանկախտաւոր մը պարտի իր սիֆիլիսէ վարակուած ըլլալը յայտնել բժիշկին, ամէն անգամ որ կասկածելի հիւանդութիւն մը կամ ախտանիշ մը երևան դայ իր, կնոջ կամ զաւակներուն վրայ:

«Սիֆիլիսը շատ ծանր հիւանդութիւն մըն է անոնց համար որոնք չեն դարմանուիր կամ դէչ ու անկանոն կը դարմանուին:

«Սիֆիլիսը շատ թեթեւ հիւանդութիւն մըն է անոնց համար որոնք զօրաւոր, կանոնաւոր և երկարատե դարմանումի ենթարկուելու համբերութիւնը կ'ունենան»:

Երիտասարդ զոհս համոզուած երևոյթով մը մեկնեցաւ բժիշկին քովէն: Սակայն քիչ յետոյ ինքնիրեն կ'ըսէր. «Ամիսներէ ի վեր ոչ ցաւ ունիմ, ոչ վէրք, արիւնս ալ մաքուր է. ալ ինչո՞ւ չպիտի ամուսնանամ»:

Ահա թէ ինչպէս կը շատնան զոհերս և կը տարածեմ տիրապետութիւնս մարդկութեան վրայ:

ԻՆՁՈ՞Վ ԿՐ ՓՃԱՅՆՆԵՆ ԶԻՍ

Մինչև հիմա պատմածներս անտարակոյս գէշ դադափար կազմել տուին իմ մասին: Սակայն մի դարմանաք, եթէ ըսեմ թէ գոհերս՝ Ֆրանկախտաւորները շատ բախտաւոր են: Անշուշտ ամէն ինչ յարաբերական է այս աշխարհին վրայ: Փրանկախտաւորները բախտաւոր են, կ'ըսեմ, անոր համար որ, մարդիկ դտած են զիս փճացնելու կամ գէթ անվնաս դարձնելու համար պէտք եղած թոյները: Եթէ գոհերս օգտուին և յարատև դործածեն այդ թոյները, այսինքն եթէ դարմանուին, իրենց ըրած բարոյական և նիւթական գոհողութիւնները, որքան ալ մեծ ըլլան, ի դերև չեն ելլեր, և բոլորովին գերծ կը մնան այն ամէն արկածներէն և աւերներէն որոնց նկարագրութիւնը այնքան սարսափ ազդեց ձեզ:

Մինչդեռ բարեկամիս՝ թոքախտի միջրոպին կամ քաղցկեղին (քանսէր) գոհերը, օրինակ, այդ բարեբախտութիւնը չունին: Անոնք և անոնց պարագաները, յաճախ ի դուր ահագին դումարներ կը վատնեն և գոհողութիւններ կ'ընեն, որովհետև գիտունները դեռ չեն գտած զանոնք փճացնելու միջոցները:

Այս տեսակէտէն մասամբ անբախտ եմ, և, ինչպէս կ'ըսէր նախորդ պատմութեանս մէջ բժիշկը, բոլորովին անվնաս եմ անոնց համար որ կը դարմանուին. չարիք մըն եմ անոնց համար որ չեն դարմանուիր կամ անկանոն ու կիսակատար կը դարմանուին: Բարեբախտ եմ որ այս վերջինները, տղէտներ ու նախապաշարուածներ, մեծամասնութիւն կը կազմեն և թոյլ կուտան որ տիրապետութեանս սահմանները ընդարձակուին:

Այժմ դադափար մը տամ այն թոյներուն մասին զորս բժիշկները կը գործածեն զիս սպաննելու համար: Գլխաւորաբար երեք են. սնդիկ, պիգմուր և գառիկ:

ՄՆԻԻԿ

Սնդիկը (միլա) ամէնէն հին թոյնն է. դարերէ ի վեր կը գործածուի: Նախ և առաջ սնդիկի շոգիացումներու (քիւքսիլ) կ'ենթարկուէին, ինչ որ աւելի գոհիս կը վնասէր, քան ինծի: Հիւանդին բերնէն առատ լորձունք կը հոսէր, լինտերը կ'ուռէին, ախտները կը թափէին և այլն: Մինչև այսօր, յետամնաց ժողովուրդներ կը գործածեն սնդիկով դարմանուելու այս ձևը: Հետզհետէ պատրաստեցին օծանակներ (միլա մէհլէմի), դեղահատեր (հապ) և օշարակներ, միայն սնդիկով կամ իօտիւտ տը փօքախտ կոչուած դեղին հետ միասին, շատ անգամ սալպիարէյի խաշածոյի մէջ լուծուած: Հիմա ալ դեղագործները ահագին դրամ կը շահին, մեծաքանակ ծախելով այս տեսակ պատրաստուկներ (preparations) արիւն մաքրող (dépuratif) անունին տակ, որոնք հիւանդին դարմանուելու պատրանքը կուտան, և ինծի ալ ժամանակ՝ անոնց մարմինը յամբօրէն քայքայելու:

Վերջ ի վերջոյ բժիշկները գտան նաև միջոցը ուղղակի մկաններուն կամ երակներուն մէջ ներարկելու, «ասեղ» ընելու, սնդիկը կամ իր բաղադրութիւնները: Պէտք է խոստովանիմ որ սնդիկի այս կերպ գործածութիւնը բաւական վնաս հասցուց ինծի, որովհետև շատ աւելի ազդեցիկ է քան քիւքսիլները, հապերը, մէհլէմները կամ արիւն մաքրող! օշարակները: Այսուհանդերձ սնդիկը ինքնին զօրաւոր թոյն մը չէ ինծի համար. ան անմիջապէս չի սպաններ, այլ հետզհետէ կը տկարացնէ, կը մաշեցնէ զիս: Ահա թէ ինչու նախապէս Ֆրանկախտաւորները տարիներով կը դարմանէին, բայց դարձեալ մէջտեղ կ'ելլէի. մանաւանդ որ այն ատենները, մարդիկ տակաւին չէին գտած՝ մանրադէտով կամ արեան քննութիւնով ներկայութիւնս հաստատելու միջոցը, ու կը սպասէին երկրորդական վէրքերու երևան գալուն, հասկնալու համար մէկու մը սիֆիլիս ունենալը:

ԶԱՌԻԿ

Չառիկը (մկնդեղ, արսընիք) գտնուածներուն մէջ ամէնէն ազդեցիկն է: Թէև բաւական ատենէ ի վեր անոր դանդաղան

բաղադրութիւնները կը գործածէին ինծի դէմ, սակայն 1912-ին էր որ, դերմանացի գիտուն մը՝ Էրլիխ, գտաւ ամէնէն զօրաւոր բաղադրութիւնը՝ 606-ը*): Կը յիշէք թերևս թէ արար աշխարհ ի՞նչ աննկարագրելի հրճուանքով ընդունեց այս գիւտին լուրը: Կարծեցին թէ մէկ «ասեղ»-ով պիտի կրնան հողիս հանել և աներկիւղ ենթարկուել սեռային ամէն տեսակ փորձութիւններու: Յուսախարութիւնը չուշացաւ: 606-ը, թէև ինծի և սերունդիս ահաւոր ջարդ մը կուտար, բայց միևնոյն ատեն կը թունաւորէր զոհերէս շատերը: Էրլիխ պատրաստեց անոր նուազ թունաւոր, բայց միևնոյն ատեն նուազ ազդեցիկ մէկ ձևը՝ 914-ը: Այսուհանդերձ, ներկայիս, ինձ համար պատրաստուած թոյներուն մէջ ամէնէն զօրաւորն է: Ան անմիջապէս կը սպաննէ մեզմէ բոլոր անոնք որոնք վէրքերուն մէջ կը գտնուին: Ահա թէ ինչու վէրքերը շուտով կ'անհետանան և հիւանդը կ'ունենայ 914-ի քանի մը «ասեղով» բուժուած ըլլալու պատրանքը:

ՊԻՋՄՈՒԹ

Ահա թոյն մը ևս ինծի համար, զոր 3-4 տարի առաջ փորձեց Լէվատիթի անուն մանրէաբան մը, թէև ժամանակին ուրիշներ գործածեցին: Այժմ շատ կը գործածուի. ընդհանրապէս մկաննեթրուն մէջ կը ներարկեն: Սնդիկէն աւելի, բայց 914-էն նուազ զօրաւոր է:

Կան նաև կարգ մը ուրիշ դեղեր, մասնաւորաբար իօտիւրը զոր բժիշկները կը գործածեն մանաւանդ երրորդական շրջանին շինուած արտաքին կամ ներքին վէրքերս բուժելու համար:

*) Էրլիխի պատրաստած գառիկի բազմաթիւ բաղադրութիւններէն միայն 606-ը պէ քրապէս ազդեցիկ եղաւ սիփիլիսի վերաբերում դէմ. ատոր համար գայն անուանեց Սալվարամ (606) և անկէ վերջինը նեօսալվարամ (նոր 606 կամ 914):

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՓՃԱՑՆԵՆ ԶԻՍ

Այժմ գաղափար մը ունեցաք այն բազմատեսակ թոյներուն մասին, զորս բժիշկները կը գործածեն սպաննելու համար զիս: Այսուհանդերձ, այդ թոյներէն ոչ մէկը մէկ անգամէն զիս բնաջինջ ընելու զօրութիւն ունի: Ուստի, բժիշկները, որոշ ծրագրի մը համաձայն, ահաւոր ու սիստեմատիկ պայքար կը մղեն ինծի դէմ, կանոնաւոր ու երկարատև թունաւորումի ենթարկելով զիս:

Աւելորդ է տալ այդ ծրագրին մանրամասնութիւնները, որոնք բազմազան են և յաճախ բժիշկներուն կողմէ կը փոխուին, պարագային համեմատ: Սակայն կ'արժէ որ ծանօթանաք այդ ծրագրին ընդհանուր և կարևոր կէտերուն, գաղափար մը կազմելու համար թէ ներկայիս մարդիկ, աւելի ճիշտ բժիշկները, որքան յարատևութեամբ և անդթութեամբ կը հալածեն զիս:

Զիս հալածող մասնագէտները, ընդհանրապէս համաձայն են հետևեալ կէտերուն շուրջ. —

1. — Ամէն անգամ որ կասկածելի վէրքով, կամ վէրքերով հիւանդ մը ներկայանայ, նախ մանրադէտով կամ արիւնի քննութեամբ հաստատել սիփիլիս ունենալը: Կարգ մը բժիշկներ, պարզ կասկածի մը վրայ, անմիջապէս կը սկսին դարմանումի և յաճախ, յետագային հիւանդը կը տարակուսի սիփիլիս ունեցած ըլլալուն:

2. — Արիւնի քննութեամբ հաստատել թէ արիւնին մէջ անցած եմ թէ ոչ, ինչ որ մեծ կարևորութիւն ունի, բժիշկներուն համար, դարմանումի տևողութեան տեսակէտէն:

3. — Կարելի եղածին չափ կանուխ սկսիլ դարմանումը և տարի մը շարունակ, որքան կարելի է զօրաւոր յարձակում ընել և ուժգին հարուածել զիս:

Ահա այդ յարձակումին ընդհանուր յատակադիւրը:
Երկու ամիս՝ 914-ի ներարկում, 5-էն 7 օրը անգամ մը (0,15 — 0,30 — 0,45 — 0,60 — 0,75 — 0,75 — 0,75 — 0,90 — 0,90 —

յուսատու կը նկատեն զոհերուս կանխահաա (12-րդ օրէն առաջ), կանոնաւոր և զօրաւոր դարմանումը:

Բայց կը վստահացնեմ ձեզի որ շատ քիչերն են որ ժամանակին բժիշկի կը դիմեն ու համբերութիւնը կ'ունենան կանոնաւորաբար դարմանուելու: Շատեր, դեղագործներու, բարեկամներու կողմէ յանձնարարուած դեղեր գործածելով, ինծի ժամանակ կուտան որ իրենց արիւնին մէջ անցնիմ, երկրորդական վէրքեր շինեմ և այլն:

Մեր զոհիս արեան քննութիւնը դրական արդիւնք տայ, բժիշկները այլևս չեն դոհանար, իրաւամբ, երկու տարի դարմանումով, այլ առաջին տարուան զօրաւոր, յարձակողական դարմանումէն ետք, երեք-չորս տարի ևս կը շարունակեն դարմանումը, պարագային համեմատ աւելի կամ նուազ զօրաւոր: Մերմէն շատ աւելի երկար ատեն կը դարմանեն, մանաւանդ երբ զոհս անկանոն ու երկար ընդմիջումներով հետևած է դարմանումին: Այդ ընդմիջումներուն ատեն հետզհետէ կենսունակութիւնս կը վերստանամ և արիւնը «դրական» կ'ընեմ կամ նոյնիսկ վէրքեր կը շինեմ: Ասոր հետևանքով նախապէս եղած դարմանումը բոլորովին պարապը կ'երթայ, ու բժիշկները կը ստիպուին ծայրէն սկսիլ և 4-5 և աւելի տարիներ շարունակել դարմանումը, որուն մանրամասնութիւնները պատմել, աւելորդ կը նկատեմ:

Ձեր միտքը պահեցէ՛ք միայն այն որ, եթէ դարմանումը սկսի 12-րդ օրէն և մանաւանդ աւելի առաջ ու ըլլայ զօրաւոր ու կանոնաւոր, գրեթէ միշտ մէկ կամ երկու տարիէն կ'անհետանամ:

Մեր դարմանումը սկսի 12-րդ օրէն յետոյ, այն ատեն երբ արիւնին մէջ անցած եմ (արիւնի քննութիւնը դրական է), և մանաւանդ վերջեր շինած եմ, երեք-հինգ տարիէն միայն կարելի է անհետացնել զիս:

Իսկ եթէ գոհս, անկանոն, կիսկատար ու մանաւանդ երկար ընդմիջումներով դարմանուի, գրեթէ անկարելի է զիս անհետացնել ու բուժել զայն:

Որքան կանուխ՝ այնքան լաւ:

Որքան ուշ և անկանոն՝ այնքան գէշ:

ԻՆՉՊԵՍ ԿԸ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԻՆ ԻՆՄԻ ԴԵՍ

Կար ժամանակ, ուր ինձմով վարակուած անձ մը երբ հիւանդանոց ներկայանար, այն ատենուան դարմանումը սկսելէ առաջ, լաւ մը կը մտրակէին զայն: Դեռ հեռու չէ նաև այն ժամանակը, երբ վեներական կոչուած ախտերէ, մանաւանդ սիֆիլիսէ վարակուած զինուորները երբեմն ծեծ կ'ուտէին, շատ անգամ ալ յանդիմանութիւն գինուորները երբեմն ծեծ կ'ուտէին, շատ անգամ ալ յանդիմանութիւն կը լսէին իրենց աստիճանաւորներէն: Իսկ հաւաքատեղիի մը մէջ կամ ընտանեկան յարկերու տակ սիֆիլիսի մասին խօսիլ, մանաւանդ կիներու ներկայութեան, զայրոյթ կամ դայթակողութիւն կը պատճառէր:

Նախ անոր համար որ ամօք էր խօսիլ սեռային գործարաններուն մասին, ամօք և անպատշաճ էր խօսիլ սեռային կեանքի արտայայտութիւններուն մասին, և ամօքալի ախտեր կը նկատուէին անոնց հետ կապ ունեցող հիւանդութիւնները:

Երկրորդ, բարոյագէտ կոչուած աշխարհական թէ կրօնական մարդիկ, սիֆիլիսը երկնային արժանի պատիժ մը կը նկատէին ցոփակեացներուն համար, հոգ չէ թէ բաղդատաբար աւելի քիչ զոհ ցոփակեացներուն համար, հոգ չէ թէ բաղդատաբար և երեխաներէն: Կ'ընեմ ցոփակեացներէն քան անմեղ չափահասներէն և երեխաներէն:

Հետևաբար մէկ կողմէ կը յանձնարարէին լոնի, չիսուի սեռային կեանքին և իր վտանգներուն մասին, իբրև թէ պատանիներուն կոյս միտքը չպղծելու և զանոնք բարոյականութեան ճամբէն առաջնորդելու համար, միև կողմէ պատճառ կ'ըլլային որ զոհերս ամօքի զգացումէն տարուած, չհամարձակին դարմանուիլ կամ տգիտութեան պատճառաւ զանց ընեն դարմանումը:

Երանելի՛ էին այդ օրերը, երբ ունէի այնքան թանկագին օժանդակներ որոնք, բարոյականութեան տարօրինակ, բայց ինձ համար օգտակար ըմբռնումով մը, ժողովուրդը կը պահէին թանձր տգիտութեան և նախապաշարումներու մէջ:

Երանելի՛ կ'ըսեմ, որովհետև այն ատենէն, այսինքն մօտ 20-25 տարիէ ի վեր, մտայնութիւնները բաւական փոխուեցան ի վնաս ինծի և այս՝ շնորհիւ բժիշկներուն:

Տարօրինակ են այս մարդիկը: Իրենց արհեստին բերմամբ իսկ, կ'ուզեն կարելի եղածին չափ շատ հիւանդ ունենալ, դարմանելու համար. հետևաբար ամէն կերպ պէտք էր օժանդակէին ինծի: Եւ սակայն, առաջնորդուելով իրենց արուեստի «վեհ սկզբունքներէն», ամէն ջանք կը թափեն իրենց ցեղակիցները զգուշացնելու համար ինձմէ:

Մասնաւորապէս քառորդ դարէ ի վեր բուն պայքար կը մղեն ինծի դէմ, ամէն ճակատի վրայ: Անոնք տխմարութիւն և նոյնիսկ ոճիւր կը նկատեն ագիտութեան մէջ պահել ժողովուրդը և ամէն ջանք կը թափեն որ պատանութեան տարիքէն ծանօթացնեն, թէ մանչեբուն և թէ աղջիկներուն, սեռային կեանքը, անոր բոլոր արտայայտութիւնները և վտանգները: Կը խօսին ու կը դրեն, կը դրեն ու կը խօսին, միշտ ու ամէն տեղ, որպէսզի մանչ թէ աղջիկ, պատանի թէ չափահաս, լաւ ճանչնան զիս և յառաջ բերած հիւանդութիւնս՝ սիֆիլիսը, նկատեն զայն պարզ հիւանդութիւն մը, որ ամէն մարդու կրնայ վիճակել, ինչպէս կրիբը կամ ժանտատենդը (թիֆօ), զգուշանան ինձմէ և հիւանդութեան պարագային լաւ դարմանուին:

Խոր երկիւղով կը նկատեմ որ մէկ կողմէ ուղղակի ինծի դէմ միև կողմէ ժողովրդի ագիտութեան ու նախապաշարումներուն դէմ սկսուած այս խաչակրութիւնը, զոր այժմ կը ղեկավարեն պետութիւնները և բազմաթիւ միութիւններ, հետզհետէ յաջողութեամբ կը պսակուի: Ժողովուրդին մտայնութիւնը փոխուած է: Ոչ միայն գրքերուն, այլ օրաթերթերուն մէջ, ամէն օր կրնաք հանդիպիլ «սիֆիլիս» բառին, որուն դործածութիւնը բացարձակապէս անկարելի էր դեռ տասնեակ մը տարիներ առաջ: Ամէն դասակարգէ, սեռէ ու տարիքէ մարդիկ, առանց ամօթի գղացումի, առանց խրոչելու, օգտուելու նպատակով, մեծ բազմութեամբ ներկայ կ'ըլլան այն դասախօսութիւններուն ուր զիս կը ծանօթացնեն ու ինծի դէմ պաշտպանուելու միջոցները կը սորվեցնեն:

Գաղափար մը տալու համար թէ որքան փոխուած են մտայնութիւնները, կուտամ դասախօսութեան մը վերջին մասը, զգուշական միջոցներու մասին, որ 10-15 տարի առաջ կրնար մեծ դայթակղութիւն պատճառել, իսկ այժմ հանդարտութեամբ կը լսուի:

Դասախօսը, լուսարձակով ցուցնելէ ետք շինած վէրքերս ու պարզելէ յետոյ անհատին, ընտանիքին ու ցեղին մէջ դործած աւերներս, անշուշտ մարդկային տեսակէտով, կը շարունակէր. —

«Ահա վտանգը: Ի՞նչպէս զգուշանալ և պաշտպանուիլ:

«Ինչպէս բացատրեցի, սիֆիլիսէ կարելի է վարակուել պատահաբար, սեռային յարաբերութենէն դուրս, անմեղ համբոյրով, սեղանի սպասներով, արդուզարդի առարկաներով և այլն: Հետևաբար որքան կարելի է, ձեր անձնական իրերը ունեցէք, մի շտապէք համբոյրները և մի թողուք որ համբուրեն ձեր պիտիկները: Բայց այս կերպ վարակումը բաղդատաբար հազուադէպ է:

«Վարակումը գրեթէ միշտ տեղի կ'ունենայ սիրային համբոյրի և մա՛նաւանդ սեռային մերձեցումի առթիւ: Հող է որ շրջահայեաց և շատ զգոյշ պէտք է ըլլաք:

«Կանխագգուշական ամէնէն սպահով միջոցն է մինչև ամուսնութիւնը հետու մնալ սեռային յարաբերութենէ, ժուժկալ ըլլալ: Անմիջապէս պիտի հարցնէք թէ առողջութեան չի՞ վնասեր: Կը պատասխանիմ — «Ո՞»: Սեռային ժուժկալութիւնը վնասակար չէ առողջութեան, դէթ մեծամասնութեան համար և բացարձակապէս առողջութեան, դէթ մեծամասնութեան համար և բացարձակապէս սխալ է այն տխմար կարծիքը թէ սեռային մերձեցումը նոյնքան անհրաժեշտ է որքան սնունդը: Շատ քիչերն են որ խակապէս կը նեղուին ժուժկալ մնալով, աւելի այրերը քան կիները:

«Ուրեմն եթէ պէտք եղած կ'որովը ունիք, ժուժկալ եղէք մինչև ձեր ամուսնութիւնը:

«Սակայն կեանքի պայմանները այնքան փոխուած են և քաղա-

*) Այս դասախօսութիւնը ըրած եմ 1925-ին և 1926-ին, երբ Փարիզի Հայ Բժշկական Միութիւնը բժշկական-առողջապահական հրատարակային դասախօսութիւններու շարք մը սարքած էր:

քակիրթ երկիրներու մէջ ուղղակի կամ անուղղակի այնքան փորձութիւններ կը սպասեն երիտասարդներուն, տղայ թէ աղջիկ, որ հաւանաբար ձեռքէ շատերը չպիտի կրնան դիմադրել անոնց:

«Ապա ուրեմն անցնինք գործնական միջոցներու: Պօքս մասնաւորաբար երիտասարդներուն կուղղեմ:

«Նախ պէտք է շեշտեմ հետեւեալը. — Յոիակեացները չեն որ ամէնէն աւելի ենթակայ են սիֆիլիսէ և ընդհանրապէս վեներական հիւանդութիւններէն վարակուելու: Ձեր առաջին քայլին խի կրնաք վարակուիլ:

«Երկրորդ, դիտցէք որ մտերիմ մերձեցումը անհրաժեշտ չէ վարակուելու համար: Միւրոյ նախապատրաստութիւնները, համբոյր և այլն, բաւական են որ այդ փորձանքին ենթարկուիք:

«Երրորդ, մի խարուիք երևոյթէն: Երբեք միտքէ մի հանէք թէ բոլոր կիներն ալ կրնան վարակել, դիտակցաբար կամ անդիտակցաբար, ըլլան անոնք հարուստ կամ աղքատ, ամուսնացած կամ ոչ, սպասուհի, գործաւորուհի կամ հանրակին: Արձանագրուած հանրակիները բազմաթիւ նուազ վտանգաւոր են, որովհետեւ պարբերական բժշկական քննութեան կ'ենթարկուին: Այսուհանդերձ, դարձեալ մի վստահիք, որովհետեւ վարակող վէրքերը կրնան երևան եկած ըլլալ քննութենէն ետք և կամ աննշմար անցնիլ: Չգուշացէք մանաւանդ այն կիներէն որոնք կայարաններու, թատրոններու, կարգ մը սրճարաններու և պանդոկներու շուրջ կը սլքտան և հրաւէր կ'ուղղեն անցորդներուն: Վտանգաւոր են նաև ճաշարաններու, սրճարաններու, պանդոկներու մէջ և այլ տեղեր աշխատող սպասուհիներն ու գործաւորուհիները: Դարձեալ կը կրկնեմ, վերապահ եղէք բոլոր կիներուն հանդէպ, ինչ որ ալ ըլլայ իրենց ընկերային դիրքը, և միշտ զգուշական միջոցներ ձեռք առէք:

«Երբեք սեռային յարաբերութիւն մի ունենաք, երբ քիչ-չատ խմած էք: Թեթև գինովութիւն մը կրնայ շատ սուղի նստիլ:

«Ձանազան պատրուակներու տակ կնոջ մարմինը քննեցէք և մի տեսնուիք անոր հետ, եթէ նշմարէք կասկածելի բիծեր, բշտիկներ կամ սպիւններ՝ մորթին վրայ, ճերմակութիւններ՝ շրթունքներուն

կամ լ. գուրն վրայ, գեղձեր՝ (պէղ) անուկներուն մէջ կամ ծոծրակին վրայ, նշանակելի հոսում մը՝ ծննդական գործարաններէն և այլն:

«Մերձեցումէ առաջ պահանջեցէք որ կինը լուացուի:

«Այս ամէնէն վերջ, նոյնիսկ եթէ կինը «մաքուր» է, «պատուաւոր» է, զգուշական միջոց մը ևս ձեռք առէք և պաշտպանեցէք հպումի ենթակայ մասերը:

«Ամէնէն լաւը պախպանակն է (capote anglaise, préservatif) որ եթէ լաւ տեսակէ ըլլայ, չի պատուիր և իրապէս կը պաշտպանէ սեռային ճամբով գալիք վտանգին դէմ, բայց ոչ համբոյրով վարակումին դէմ:

«Եթէ այնպիսի պայմաններու տակ գտնուիք, ուր ձեր անմիջական տրամադրութեան տակ պահպանակ չունենաք, վազելիով, կամ ֆալսիթի օժանակով (pommade au calomel) կամ, աւելի կամ ֆալսիթի օժանակով (pommade de Gauducheau) օժեցէք լաւ, կօտիւշօյի օժանակով (pommade de Gauducheau) օժեցէք ատնանդամը: Միջբոյրները կը փակին օժանակին և լուացուելու ժամանակ անոր հետ կ'երթան:

«Այս զգուշութիւնները՝ մերձեցումէն առաջ:

«Մերձեցումի պահուն մի շոյալէք համբոյրները: Երկար մի մնաք. շուտ վերջացուցէք:

«Մերձեցումէն վեճ, անմիջապէս միզեցէք, օճառով լաւ մը լուացէք հպումի ենթարկուած մասերը: Յետոյ լաւ մը օժեցէք կօտիւշօյի օճախակով, որ կը պաշտպանէ նաև ջերմամիզութեան դէմ, որոչ չափով, և որ հետեւեալ բաղադրութիւնը ունի.

Cyanure de mercure	0 gr. 10
Thymol	1 gr. 75
Calomel	25 gr. —
Lanoline	50 gr. —
Vaseline	100 gr. —
Q.S.P.	

«Թերևս դիտել պիտի տաք թէ պահպանակի գործածութիւնը և կամ միւս զգուշութիւնները տաղտկալի են և զգալապէս կը նուազեցնեն հաճոյքը: Իրաւացի էք. սակայն երբեք մի մոռնաք որ քիչ մը անելի հաճոյքի համար կրնաք տարիներով տառապիլ և տառապեցնել ձեր ընտանիքը:

«Վերջին խորհուրդ մը ևս: Միշտ մաքուր պահեցէ՛ք ձեր ծննդա-
կան դործարանները: Գրիստոնեաներու քով, թլիստը կտրուած
չըլլալով, անոր տակ բնականօրէն ձերմակ նիւթ մը կը հաւաքուի:
Եթէ ան ամէն օր չմաքրուի, կրնայ նեխիլ և փոքր, երբեմն անտե-
սանելի վէրքեր յառաջ բերել որոնք միջրոպին մուտքը, հետևարար
վարակումը կը դիւրացնեն:

«Եւ սակայն անխոհեմութեան կամ մոռացման և կամ ուրիշ
որևէ պատճառով սայթաքում մը ունեցա՞ք ու փորձանք եկաւ ձեր
պլխուն. ի՞նչ պիտի ընէ՞ք:

«Եթէ սեռային մերձեցումէն ետք որևէ կասկածելի վէրք
նշմարէ՞ք, առանց ժամանակ կորսնցնելու դիմեցէ՛ք խղճամիտ բժիշկի
մը. կամ, եթէ միջոց ու ժամանակ չունիք, հիւանդանոց մը, եթէ
կայ ձեր գտնուած տեղը: Եթէ ձեր ունեցածը անվնաս, պարզ վէրք
մըն է, գէթ ձեր միտքը կը հանդատանայ: Իսկ եթէ լուրջ հիւան-
դութեամբ մը վարակուած էք, ժամ առաջ սկսած կ'ըլլաք դարմա-
նումը. իսկ այս տեսակ հիւանդութիւններու տևողութիւնը կախում
ունի անոնց կանխահաս դարմանումէն: Մտիկ մի ընէ՞ք դեղադործնե-
րու, բարեկամներու կամ որևէ մէկուն խորհուրդին: Մէկուն համար
յաջողած դեղը, կրնայ միւսին համար ձախողիլ, նոյնիսկ հիւան-
դութիւնը ծանրացնել և ուշացնել իսկական դարմանումը:

«Երբ բժիշկը հաստատէ որ վարակուած էք վեներական հի-
ւանդութեամբ (ջերմամիզութիւն, սիֆիլիս, կակուղ կեղ), մի յու-
սահատիք. անմիջապէս յիշեցէ՛ք թէ բոլոր այս հիւանդութիւնները
բուժելի են, պայմանաւ որ լուրջ և կանոնաւոր դարմանումի հետե-
լիք:

«Որքան ատեն որ վէրք ունիք, սեռային յարաբերութենէ,
համբուրելէ զգուշացէ՛ք: Սեղանի ձեր մասնաւոր սպասները ունեցէ՛ք,
նմանապէս ձեր ածելին, անձեռոցները և այլն: Բժիշկէն արտօնու-
նութիւն ստանալէ ետք միայն կիներու հետ տեսնուեցէ՛ք:

«Մասնաւոր տետրակի մը մէջ նշանակեցէ՛ք ձեր հիւանդութեան
սկսելու թուականը, ձեր ունեցած վէրքերը, ձեր կրած դարմա-
նումները և արեան քննութեան արդիւնքները: Եթէ տեղափոխուիք,

նոր բժիշկը անոր շնորհիւ կրնայ որոշել յետագային ընելիք դար-
մանումը: Ասկէ դաք, ամուսնութեան արտօնութիւն տալու համար
բժիշկը պէտք է դիտնայ թէ ի՞նչ դարմանում կրած էք և ի՞նչ պայ-
մաններու մէջ:

«Մի ամուսնանաք առանց բժիշկի արտօնութեան, նոյնիսկ
եթէ տարիներէ ի վեր վէրք չէք ունեցած: Բացատրեցի թէ ի՞նչ
պայմաններու մէջ կրնաք վարակել ձեր կինը և դաւակները և պատ-
ճառ ըլլալ անդարմանելի դժբախտութիւններու:

«Ամուսնանալէ վերջ, եթէ ձեր կինը յղի մնայ, յայտնեցէ՛ք
տան բժիշկին ձեր սիֆիլիս ունեցած ըլլալը: Նոյնպէս՝ եթէ դուք,
ձեր կինը կամ ձեր դաւակները կասկածելի հիւանդութիւն մը ներ-
կայացնէ՛ք:

«Բանի մը խօսք ալ օրիորդներուն: Դուք յաճախ ձեր խոր
տղիտութեան դոհերն էք: Տարրահան դաղալիար անդամ չեն տուած
ձեզի այս հիւանդութիւններու մասին և դուք հիմնովին անտեղեակ
էք սէրը շրջապատող վտանգներուն: Հիմա որ դիտէք թէ որոնք են
անոնք, կը յուսամ թէ դուք ալ զգոյշ պիտի ըլլաք:

«Ամուսնութենէն առաջ վտանգ չի սպառնար ձեզի, եթէ սայ-
թաքում չունենաք, փորձութեան մէջ չի նաք: Սակայն սիրային
թաքում մը կրնաք վարակուիլ. հետևարար դուք ալ մի շտապէ՛ք
համբուրել մը կրնաք վարակուիլ. հետևարար դուք ալ մի շտապէ՛ք
ձեր համբուրները և թոյլ մի տաք որ ամէն ոք համբուրէ ձեզ:

«Ամուսնութենէն վերջ չվարակուելու համար, ԲԺՇԿԱԿԱՆ
ՎԿԱՅԱԳԻՐ պահանջեցէ՛ք ձեր ձեռքը խնդրող թեկնածուէն: Յետա-
զային անհաւատարմութիւն մի ընէ՛ք, և այնպէս վարուեցէ՛ք ձեր
ամուսնին հետ որ գայն ձեզի պահէք:

«Վերջին խօսք մըն ալ ծնողներուն: Դուք մասամբ պատասխա-
նատու էք ձեր դաւակներու սեռային արկածներուն: Տղիտութեան
մէջ մի պահէք զանոնք. այլ պատանութենէն սկսեալ ատրիճանաբար
ծանօթացուցէ՛ք անոնց՝ սեռային, կեանքը, անոր իմաստը, անոր
զանազան արտայայտութիւնները, իրենց սպառնացող թաղարդներն
ու վտանգները և սորվեցուցէ՛ք անոնց զգուշական բոլոր միջոցները:
«Եթէ դուք չկատարէք ձեր պարտականութիւնն ու բարոյակա-

նութեան սխալ ըմբռնումի մը հետեանքով ուղէք տէչտ պահել դանոնք և այդ պատրանքը ունենաք, իրենք իսկ, տղայ թէ աղջիկ, պատահաբար, կամ վաղահասօրէն դարգացած ընկերակցի մը միջոցով, կամ գանադան ընթերցումներու ընթացքին, հարևանցի դադափար մը պիտի կազմեն սեռային կեանքի դաղտնիքներուն և վտանգներու մասին ու յաճախ սխալ և աղիտաբեր ուղիէ մը պիտի ընթանան:

«Ներկայիս, երբ ընկերային և այլ պայմաններու բերումով, նորահաս պատանիները, ինչպէս նաև աղջնակները, դեռ սեռային քնազդի դարթօնքէն առաջ, յաճախ ծանօթ են սեռային կեանքի բոլոր արտայայտութիւններուն, չէզոք, ձեռնպահ մնալ, լուռ հանդիսատես ըլլալ պատանիի բնագրական ու անդեկ փոթորիկներուն, և ենթարկել գանոնք այն վտանգներուն, որոնց մէկ քստմնելի պատկերը տուի, բացարձակապէս դատապարտելի է:

«Դաստիարակեցէք ձեր զաւակները այդ ուղղութեամբ. թելադրեցէք որ կարելի եղածին չափ հեռու մնան սեռային կեանքի թակարդներէն, զգուշական միջոցները սորվեցուցէք և ջանացէք որ կանուխ ամուսնանան»:

Կարելի՞ էր այսպիսի դասախօսութիւն մը ընել, այն ալ կիներու առջև, դեռ քսանեակ մը տարիներ առաջ:

Վերջացուցի պատմութիւնս: Տեսաք թէ մարդիկ ինչ ահագին պայքար կը մղեն ինծի դէմ և թէ որքան յաջողած են փոխել ժողովուրդներու մտայնութիւնը: Եւ սակայն, գործնականին մէջ, ձեռք բերուած յաջողութիւնը համեմատական չէ: Տարբեր բան է խորհուրդ տալ, զգուշական միջոցներ ցուցնել, տարբեր բան է գանոնք գործադրել տալ:

Դուն իսկ, ընթերցող, որ այնքան սարսափով կարգացիր պատմութիւնս, պիտի չուզես կամ պիտի մոռնաս գործադրել այդ զգուշական միջոցները և առաջին առթիւ պիտի սայթաքիս: Հակառակը կը պնդես և համոզուած ես թէ պէտք եղած կամքի կորովը պիտի ունենաս ինձմէ զգուշանալու:

Կը տեսնուինք:
Վ Ե Ր Ջ

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0074240

Sp 218

Պատրաստութեան մէջ է

Թ Է Ի Ն Չ Պ Ա Տ Մ Ե Յ Կ Օ Ն Օ Ք Օ Ք Ը

կամ

Ի Ն Չ Է Ջ Ե Ր Մ Ա Մ Ի Ջ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Ինչպէս պաշտպանուիլ — ինչպէս դարմանուիլ

Գին՝ Ֆրանսա՝ 6 ֆրանք — Արտասահման՝ 35 սէնք

Գիմել՝ Docteur L. KRİKORIAN, 126, Faubourg St Denis, Paris (10)՝